

**SÖZLEŞMELİ TARIMSAL ÜRETİM: YENİŞEHİR
İLÇESİ'NDE BİR ARAŞTIRMA**

ZUHAL ADALI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**SÖZLEŞMELİ TARIMSAL ÜRETİM: YENİŞEHİR İLÇESİ'NDE BİR
ARAŞTIRMA**

Zuhal ADALI
0000-0002-7813-3132

Prof. Dr. Şule TURHAN
(Danışman)
0000-0001-9155-8170

YÜKSEK LİSANS
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

BURSA – 2022
Her Hakkı Saklıdır

TEZ ONAYI

Zuhal ADALI tarafından hazırlanan “SÖZLEŞMELİ TARIMSAL ÜRETİM: YENİŞEHİR İLÇESİ’NDE BİR ARAŞTIRMA” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Şule TURHAN

Başkan	:	Prof. Dr. Şule TURHAN 0000-0001-9155-8170 Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı	İmza
Üye	:	Prof. Dr. Hasan VURAL 0000-0003-2323-4806 Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı	İmza
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Adnan Fatih DAĞDELEN 0000-0002-6777-273X Bursa Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı	İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Hüseyin Aksel EREN
Enstitü Müdürü
.././.....

B.U.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

.../.../.....

Zuhal ADALI

TEZ YAYINLANMA FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezin/raporun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma izni Bursa Uludağ Üniversitesi'ne aittir. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet hakları ile tezin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları tarafımıza ait olacaktır. Tezde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederiz.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında, yönerge tarafından belirtilen kısıtlamalar olmadığı takdirde tezin YÖK Ulusal Tez Merkezi / B.U.Ü. Kütüphanesi Açık Erişim Sistemi ve üye olunan diğer veri tabanlarının (Proquest veri tabanı gibi) erişimine açılması uygundur.

Danışman Adı-Soyadı
Tarih

Öğrencinin Adı-Soyadı
Tarih

İmza

Bu bölüme kişinin kendi el yazısı ile okudum
anladım yazmalı ve imzalanmalıdır.

İmza

Bu bölüme kişinin kendi el yazısı ile okudum
anladım yazmalı ve imzalanmalıdır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SÖZLEŞMELİ TARIMSAL ÜRETİM: YENİŞEHİR İLÇESİ'NDE BİR ARAŞTIRMA

Zuhal ADALI

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Şule TURHAN

Hızla artan tüketici taleplerinin karşılanması ve gıda endüstrisinde yaşanan gelişmeler ile birlikte tarımsal ürünlerin hem hammadde olarak hem de iç ve dış piyasaya sunulmasında arz ve talep dengesi önemli hale gelmiştir. Tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlanmasında önemli bir uygulama olan sözleşmeli tarım, bu amaçla dünyada ve ülkemizde birçok üründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Sözleşmeli üretim tarımsal üreticiler ve alıcılar için önemli faydalar sunmaktadır. Bu uygulamadan beklenen faydaların sağlanması için yaşanan sorunların araştırılması ve çözüm önerileri sunulması taraflar için avantajlı duruma getirilmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada sözleşmeli tarım ve uygulanmasında yaşanan sorunlar ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenerek, araştırma alanı olarak seçilen Bursa İli Yenişehir İlçesi'nde sözleşmeli tarım yapan üreticiler ile yüz yüze anket çalışması yapılmış, sonuçlar oransal veriler ve Ki-kare analizleri ile değerlendirilmiştir.

Anketlerden elde edilen sonuçlara göre hasatta mekanizasyon ve transfer kolaylığı (%93,6), girdi temininde kolaylık (%90,4) ve alım garantisi (%86,1) katılımcılar arasında başlıca avantajlar olarak görülmektedir. Buna karşın sözleşmelerin firma tarafından hazırlanması (%96,8), sorunların çözümünde yasal işlemlerin uzun sürmesi (%96,8), fire kesilmesi (%96,8), alıcının belirlediği girdilerden kaynaklanan kayıpların ödemeye yansıtılması (%89,4), ürünün piyasa değerinin daha yüksek olması (%82,9) ve ödemelerin peşin yapılmaması (%81,9) dezavantaj olarak görülmektedir. Tarımsal üretimin planlanması, gıda sanayinin hammadde taleplerinin karşılanması ve çiftçilerin daha iyi ve düzenli gelir elde etmesinde önemli bir uygulama olan sözleşmeli tarımın sorunlarının çözülmesi, üreticilerin desteklenerek sözleşmeler üzerinde alıcı firmalar kadar söz sahibi olmalarının sağlanması sistemin gelişmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözleşmeli tarım, gıda sektörü, Yenişehir, tarımsal pazarlama, 2022, vi + 49 sayfa

ABSTRACT

MSc Thesis

CONTRACTED AGRICULTURAL PRODUCTION: A STUDY IN YENİŞEHİR DISTRICT

Zuhal ADALI

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agriculture Economics

Supervisor: Prof. Dr. Şule TURHAN

With the increasing consumer demands and the developments in the food industry, the supply-demand balance has become crucial for the agricultural products to both raw materials and domestic and foreign markets. Contract agriculture, which is a key practice in the production and marketing of agricultural products, is widely used in many products in the world and our country. Contract farming; offers significant benefits for agricultural producers and buyers. To provide the benefits, it is important to investigate the problems experienced and to make them advantageous for the parties by suggesting solutions. In this study, national and international studies on contract agriculture and the problems experienced in its implementation were examined. The results were evaluated with proportional data and chi-square analyzes by conducting a face-to-face survey with the producers engaged in contract farming in Yenişehir, Bursa, which was chosen as the research area.

According to the results obtained from the surveys, 93.6% of the participants consider ease of mechanization and transfer in harvest, 90.4% convenience in providing inputs and 86.1% purchase guarantee as the main advantage. On the other hand, 96,8% of the participants consider the preparation of the contracts by the company, 96.8% the legal proceedings take longer to solve the problems, 96.8% deduction for losses, 89.4% the reflection of the losses arising from the inputs determined by the buyer to the payment, 82.9% the higher market value of the product and 81.9% not making the payments in advance as a disadvantage. The problems of contract agriculture, which is an important practice in planning agricultural production, meeting the raw material demands of the food industry, and obtaining better and regular income for farmers, should be resolved. Producers should be supported and it should be ensured that they have a say on the contracts as much as the buyer companies.

Key words: Contract farming, food sector, Yenişehir, agricultural marketing

2022, vi + 49 pages

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmam boyunca bilgi ve birikimiyle bana destek olan, tez konumu belirlemede beni yönlendiren ve ihtiyacım olan tüm konularda benden yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Şule TURHAN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca katkılarından dolayı sayın Dr. Öğr. Üyesi Adnan Fatih DAĞDELEN'e ve tüm değerli Tarım Ekonomisi Bölümü hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca bana destek olan ve tecrübeleriyle beni yönlendiren çalışma arkadaşım Dr. Nazan ÇÖPLÜ başta olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma, maddi ve manevi desteğiyle birlikte katkılarıyla da bana destek olan değerli eşim İbrahim ADALI'ya teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın her aşamasında bana sonsuz destekleri için sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Zuhal ADALI

.../.../.....

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
SİMGE ve KISALTMALAR DİZİNİ.....	iv
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	v
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ÖZETLERİ.....	3
2.1. Kuramsal Temeller.....	3
2.1.1. Sözleşmeli Tarım	3
2.1.2. Dünyada Sözleşmeli Tarım.....	4
2.1.3. Sözleşmeli Tarımın Türkiye’de Gelişimi.....	5
2.1.4. Araştırma Alanı ile İlgili Genel Bilgiler.....	9
2.2. Kaynak Özetleri	13
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	23
3.1. Materyal	23
3.2. Yöntem	23
3.2.1. Basit Rastgele (Tasadüfi) Örnekleme.....	23
3.2. 2. Ki-Kare (Chi-Square) Testi	24
4. BULGULAR	27
5. TARTIŞMA ve SONUÇ.....	43
KAYNAKLAR.....	48
EKLER	52
EK 1 Üretici Anket Formu	52
ÖZGEÇMİŞ.....	58

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simge

°

α

Açıklamalar

Derece

Alfa

Kısaltma

AB

ABD

da

FAO

kg

km

m

SPSS

TAGEM

TİGEM

TOSYOV

TL

TÜİK

UNCTAD

UİGBS

Açıklamalar

Avrupa Birliği

Amerika Birleşik Devletleri

Dekar

Food and Agriculture Organization

Kilogram

Kilometre

Metre

Statistical Package for Social Science

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

Türkiye Orta Ölçekli Sanayiciler ve Yöneticiler Vakfı

Türk Lirası

Türkiye İstatistik Kurumu

United Nations Conference on Trade and Development

Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 2.1. Bursa Yenişehir ilçesi arazi varlığı.....	10
Çizelge 2.2. Bursa Yenişehir ilçesi Kültür arazisi kullanım durumu.....	10
Çizelge 2.3. İlçede üretimi yapılan başlıca ürünler (2020 yılı üretim verileri)..	11
Çizelge 2.4. Türkiye biber (muhtelif) üretim verileri.....	12
Çizelge 4.1. Sözleşmeli üreticilerin eğitim düzeyi.....	28
Çizelge 4.2. Arazi büyüklüğü dağılımı.....	29
Çizelge 4.3. İşletme büyüklüğüne göre sözleşmeli tarım yapmayı etkileyen kriterler.....	31
Çizelge 4.4. Tarımsal organizasyon üye durumu.....	31
Çizelge 4.5. Üreticilerin üretimle ilgili danışma tercihleri.....	32
Çizelge 4.6. Girdi temini.....	33
Çizelge 4.7. Sözleşmeli tarım tecrübesi.....	33
Çizelge 4.8. Sözleşmeli üretilen ürünler.....	34
Çizelge 4.9. Sözleşmeli tarım yapmama durumunda karşılaşılabilecek zorluklar..	34
Çizelge 4.10. Sözleşmeli tarımı tercih etme nedenleri.....	35
Çizelge 4.11. Üreticilerin sözleşme şartları hakkında görüşleri	36
Çizelge 4.12. Üreticilerin sözleşme şartları hakkında görüşü.....	37
Çizelge 4.13. Ürünlerin teslim koşulları hakkında üretici görüşleri	38
Çizelge 4.14. Sözleşmeli tarımın avantajları hakkında görüşe ilişkin frekanslar	39
Çizelge 4.15. Sözleşmeli tarımın dezavantajları hakkında görüşe ilişkin frekanslar.....	40
Çizelge 4.16. Ürünün alım garantisi avantajının etkisi.....	40
Çizelge 4.17. Girdi temininde kolaylık avantajının etkisi.....	41
Çizelge 4.18. Hasat ve transfer kolaylığı avantajının etkisi.....	42

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun devamlı olarak artışına paralel gıda ihtiyacındaki artış gıdaların üretiminde de sürekliliği gerektirmektedir. Teknoloji ve sanayideki gelişmeler ile gıda üretimi ve arzı sürekli artan ve değişen talepleri karşılama yönünde ilerlemektedir. Ancak kaynakların sınırlı olması günümüzde sürdürülebilirlik kavramının önemini ortaya çıkarmaktadır. Sürdürülebilir gıda arzı için üretimin de sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bunun için hammadde ve kaynaklara ulaşım gittikçe önem kazanmaktadır (Turhan 2005). Bu amaçla yeni tarımsal üretim uygulamalarının gelişmesi ve üretimin planlanabilir olması oldukça önemlidir.

Özellikle temel gıdaların herkes tarafından erişilebilir olması ve tedarik zincirinde devamlılığın sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla tarımsal üreticilerin pazarlama olanakları geliştirilerek tedarik zincirinin parçası haline gelmesi önem arz etmektedir. Sözleşmeli tarım bu hususta üreticilerin piyasaya ve aynı zamanda teknolojik gelişmelere adapte olabilmesini kolaylaştırmaktadır (FAO 2020).

Dünyada ilk olarak Japonya'da şeker ve ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'de muz üretiminde uygulandığı bilinen sözleşmeli tarım zamanla yaygınlaşarak uygulama alanları da çoğalmıştır. Türkiye'de ise şeker fabrikalarının kurulması ve sözleşmeli şeker pancarı alımı ile başladığı bilinmektedir (Rehber 1998). Günümüzde dünyada ve ülkemizde meyve, sebze, tahıl, tohumluk, çiğ süt, kanatlı ve besi sığırcılığı gibi sektörlerde ve çeşitli ürünlerde sözleşmeli üretim yapılmaktadır. Ayrıca iyi tarım uygulamaları ve organik tarım gibi üretim yöntemleri sözleşmeli olarak da yapılmaktadır.

Sözleşmeli tarım üreticiler ile alıcı firmalar arasında yapılan anlaşmalar ile tarımsal ürünlerin üretim ve satış koşullarının önceden belirlenmesidir (Rehber 1998). Alıcı firmalar hammadde istikrarını sağlamak ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla, üreticiler ise hem pazarlama risklerini elemine etmek hem de firmaların sağladığı ayni ve nakdi faydalardan yararlanmak üzere sözleşmeli tarıma yönelmektedir (Teoman ve Tartıcı 2012). Sözleşmeli tarım her iki taraf için de çıkarlar gözetilerek ve toplam faydayı sağlayacak şekilde uygulandığında tarımsal üretime önemli artılar sağlayabilir. Bunun

için sözleşmeli tarımın yasal dayanaklarının iyileştirilmesi ve kontrolü, özellikle büyük firmalar karşısında daha az söz sahibi olabilen üreticilerin haklarının korunması amacıyla önemli görülmektedir (Kılıç ve Bor 2009).

Sözleşmeli tarımın üreticiler ve alıcı firmalar açısından çeşitli avantajları bulunmaktadır. Özellikle küçük ölçekli tarım işletmelerinin pazarlama kabiliyetinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte üreticiler için alım garantisi sağlanması, firmalar tarafından sağlanan kredi ve girdi temini kolaylığı, üreticiler için kaliteli ve istenen miktarda girdi temini gibi faydaları vardır (FAO 2017). Aynı zamanda talebe yönelik üretim ile tarımsal üretimin daha planlı hale gelmesi de sağlanabilmektedir. Ancak bu avantajlara rağmen bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Sözleşmeli tarım ile ilgili yapılan önceki çalışmalar incelendiğinde uygulamalardan kaynaklı bazı olumsuzlukların olduğu bildirilmiştir. Özellikle üreticilerin pazarlık gücünün zayıf olması ya da belirlenen fiyatın hasat zamanı piyasa koşullarının çok altında kalması, ödemelerin geç yapılması, tarımsal üretimin doğası gereği üretim risklerinin olması ve bunun üreticilere yüklenmesi gibi sorunlar yaşanmaktadır (Akçay ve ark. 2000, Taşçıoğlu ve Sayın 2005, BIRTHAL ve ark. 2005, Abarghouei ve ark. 2020).

Bu çalışmada sözleşmeli tarımın uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve üreticilerin sözleşmeli tarımı tercih edip etmeme kararında etkili olan faktörler incelenmiştir. Bu amaçla Bursa ili Yenişehir ilçesinde sözleşmeli tarım yapan üreticiler ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması ile ilk bölümde üreticilerin sosyoekonomik durumlarının yanı sıra sözleşmeli tarımı tercih etme nedenleri, sözleşmelerin uygulanma şekli, sözleşmeli tarımda avantaj veya dezavantaj olarak gördükleri hususlar ve sözleşmeli tarımı sürdürüp sürdürmeme kararı hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde ise anketlerden edinilen veriler IBM SPSS (versiyon 20) programı yardımıyla analiz edilerek ortalamalar, frekanslar ve Ki-kare testleri ile istatistiksel sonuçlar tablolar halinde verilerek yorumlanmıştır.

2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. Kuramsal Temeller

2.1.1. Sözleşmeli Tarım

Sözleşmeli tarım; üretici ve alıcı firmalar arasında sözlü veya yazılı olarak gerçekleşen, tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlaması ile ilgili koşulları belirleyen anlaşmalardır (Rehber 1998). Bu koşullar ürün veya çeşit seçimi, üretim miktarı, girdi temini, teslim yeri, zamanı ve ödeme konularını içerebilmektedir. Üreticiler ürününü satıp satamama ve gelir belirsizliğinden kurtulmak ayrıca alıcı firmanın aynı, nakdi, kredi ve teknik yardımlarından faydalanmak üzere sözleşmeli üretime yönelmektedir (Teoman ve Tartıcı 2012). Gıda üreticileri ve diğer kurumlar ise girdi akışını kontrol etmek, tüketici talebini iyileştirmek ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla üretim sözleşmeleri yapmaktadır (Farm Business Economics Branch 1996).

Kelley'e (1995) göre üretim sözleşmeleri dört farklı biçimde yapılmaktadır: belirli fiyat, miktar ve kalitede ürünün belirlenen zamanda teslimini içeren sözleşmeler; üretim yöntemlerini de içeren üretim sözleşmeleri; girdi sağlayarak ürün kalitesini kontrol etmeyi amaçlayan sözleşmeler ve son olarak dikey entegrasyonun tamamını içeren gıda işleyicilerin sürecin tamamını kontrol ettiği sözleşmeler.

Artan dünya nüfusu ile birlikte gıda tüketimi ve buna bağlı olarak gıda üretim ihtiyacı da devamlı olarak artmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve sanayileşme ile birlikte kırsaldan kentlere göç artarak tarımsal iş gücü azalmakta ancak tarımsal ürünlere talep devamlı olarak artmaktadır. Bunun yanında tedarik sektöründeki gelişmeler ve gıda endüstrisinin artan hammadde ihtiyacının karşılanması amacıyla tarımsal üretimin devamlılığı önem kazanmıştır. Tarım ürünlerinin tedarikinde sürekliliğin sağlanması ayrıca tarımsal işletmelerin pazarlama olanaklarının iyileştirilmesi hususunda sözleşmeli tarım uygulamaları ortaya çıkmıştır. Özellikle pazarlama olanaklarını kısıtlı olan küçük ölçekli tarım işletmelerinin piyasaya adapte olması açısından önem kazanmıştır. 1885 yılı sonrasında Japonya tarafından Taiwan'da şeker üretimi, 20. yüzyıl başlarında ise ABD

tarafından Orta Amerika’da muz üretiminde kullanılmış sonrasında Avrupa ve Amerika’da tohum üretiminde uygulanarak yaygınlaşmış ve diğer sektörlere de yayılmıştır (Rehber 1998). Günümüzde meyve ve sebze bunların işlenmiş ürünleri, çiğ süt, broiler, tohum, buğday, şeker pancarı, mısır ve kesme çiçek birçok çeşit ürünün üretiminde sözleşmeli tarım uygulanmaktadır.

Tohumdan nihai ürüne, hammaddeden işlenmiş ürünlerin elde edilmesine ve pazarlanmasına kadar olan süreçte bazı şirketlerde dikey birleşmeler ortaya çıkmıştır. Dikey bütünleşme adı verilen bu gelişmeler bir ürünün üretiminden satışına kadar üretim, sanayi ve pazarlama sektörlerinde çalışan işletme ya da işletmeler topluluğunun birleşimini ifade etmektedir (Özçelik 1999). Kaliteli ve yeterli ürünü istikrarlı bir şekilde tedarik etmek durumunda olan alıcı firmalar ve ürettiği ürünleri pazarlama ihtiyacı duyan çiftçiler arasında yapılan sözleşmeler bu bütünleşmenin bir parçası haline gelmiştir. Dikey bütünleşme için sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılması ve sözleşmelerin uygulanmasında yaşanan sorunların çözülmesi önemlidir (Turhan ve ark. 2013).

2.1.2. Dünyada Sözleşmeli Tarım

Sözleşmeli tarımın dünyada ilk olarak mısır, şeker ve tohum üretiminde kullanıldığı bilinmektedir. Sözleşmeli tarım yeni bir uygulama olmamakla birlikte uygulandığı alanlar da giderek artmıştır. 1990 yılı itibari ile ABD domuz üretiminin %18’i, pamuk üretiminin %12’si, broiler üretiminin %90’ı, sebze işleme sektörü üretiminin %80’i, gıda ve yemlik mısır üretiminin %7’si sözleşmeli tarım ile yapılmaktadır. Almanya’da süt, broiler ve şeker üretiminin %89’u sözleşmeli olarak yapılmaktadır (Rehber 1998). AB (Avrupa Birliği) ülkeleri tarımsal üretiminin %31’inde, Japonya, Güney Kore, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan’da tavukçuluk sektöründe sırasıyla %75-%23-%60-%85 oranında uygulanmaktadır (Ağır 2018). Brezilya’ da kümes hayvanlarının %75 ve soya fasulyesinin %35’i, Vietnam’da pamuğun ve sütün %90’ı, çayın %50’si, pirincin %40’ı, yine Zambiya’da pamuğun ve kırmızıbiberin tamamı, Kenya’da çay ve şekerin %60’a yakını sözleşmeli olarak üretilmektedir (UNCTAD 2011). Madagaskar’da meyve ve sebze, mısır, pirinç ve arpa; Senegal, Çin, Hindistan, Nikaragua ve Benin’de çeşitli ürünlerde sözleşmeli üretim yapıldığı bilinmektedir (FAO 2020).

2.1.3. Sözleşmeli Tarımın Türkiye’de Gelişimi

Türkiye’de 1926’da Türk şeker fabrikalarının kurulması ile şeker pancarı üretiminde ilk olarak sözleşmeli üretim uygulanmıştır. 1960’lardan sonra sebze ve meyve, broiler sektöründe uygulanmaya başlamıştır (Rehber 1998). Yine aynı dönemlerde bir kamu kuruluşu olan TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) tohum üretiminde sözleşmeli üreticilik yöntemini kullanmaya başlamıştır (Ulukan 2013). Tarım Kredi Kooperatifleri üreticilerle tohumluk, yemlik ve gıda mısır, bakliyat, ayçiçeği, yulaf, susam ve domates üretiminde sözleşmeli tarım yapmaktadır (Anonim 2021b).

Son yıllarda özel sektörün gıda endüstrisinde varlığının artmasıyla kamu kurumları da yavaş yavaş üretimden çekilmiştir. Devlet tarımsal üretimdeki sahiplenici rolünü destekleyici ve teşvik edici modele çevirmiştir. Uluslararası tarım politikaları dolayısıyla tarımda rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır (Kılıç ve Bor 2009). Bunun etkileri olarak da tarımda kamu yerini özel sektöre bırakmaya başlamış, sermaye sahipleri ve üreticiler karşılıklı ilişki içerisine girmişlerdir.

Türkiye’de sözleşmeli üreticiliğin uygulandığı en önemli alanlardan biri de konserve sanayiidir; şeker pancarından sonra en yaygın olarak salçalık domates üretiminde bu yöntem kullanılmıştır. Özellikle üretimi kısıtlı sezonda yapılabilen ürünlerin tedariki gıda endüstrisi için önem arz ettiğinden domates, fasulye ve bezelye gibi konserve ürünlerinin sözleşmeli tarımı hem miktar hem de uygun çeşidin arzı açısından önem kazanarak yaygınlaşmıştır. Başta Güney Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde olmak üzere en eski ve en yaygın olanı sanayi domatesidir. Ülkemizde sanayi domatesi tarımının önemli kısmı sözleşmeli olarak yapılmaktadır (Engindeniz 2008). Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde meyve ve sebze, Niğde ve Nevşehir yörelerinde patates, Antalya ve Muğla bölgesinde kesme çiçek, Bolu, İzmir, Balıkesir, Manisa, Afyon ve Van illerinde kanatlı üretiminde kullanıldığı bilinmektedir (Teoman ve Tartıcı 2012). Etlik piliç üretiminin neredeyse tamamına yakını sözleşmeli üreticilik ile yapılmaktadır (Anonim 2018a). 2015 yılında Resmi Gazetede yayınlanan ‘Çiğ Sütün Sözleşmeli Usulde Alım Satımına İlişkin Yönetmelik’ ile birlikte çiğ süt üretimi ve satışında da sözleşmeli üretim dönemi

başlamıştır (Anonim 2015). Bu alanda Süttaş, Pınar, Sek, Danone, Mado, Migros ve AOC firmalar sözleşmeli olarak üretim yaptırmaktadır (Taşdoğan 2019).

Haşhaş, buğday, arpa, pamuk, ayçiçeği, pirinç gibi önemli tarım ürünlerin üretiminde de yine sözleşmeli tarım yaygın olmakla birlikte bunlardan buğday daha çok tohumluk olarak üretilmektedir (Anonim 2019b). Ülkemizde Ege Bölgesinde üretilen ve dünyadaki üretimin %1'ini temsil eden tütünün üretimi de sözleşmeli olarak yapılmaktadır(Sırma 2019).

Türkiye'de meyve ve sebzelerin pazarlanması hitap ettiği pazara göre farklı aracı unsurlarla gerçekleşmektedir. İç pazarda tüketiciye direkt satışa sunulana kadar aracı, halci, komisyoncuların yer aldığı kalabalık bir dağıtım kanalı olabilmektedir (Kızılaslan ve Yalçın 2012). İhracatta ise ürün doğrudan üreticilerden alınabilmekte ya da toplayan, işleyen firmalar aracılığıyla yapılabilmektedir. Bu hususta tedarik zincirindeki aracılardan sayısının en aza indirilmesi hem üretici hem de tüketicinin lehine olacak şekilde fiyatın uygun düzeye getirilmesi önemlidir. Türkiye başta Avrupa ülkeleri ve Rusya olmak üzere meyve sebze ihracatında önemli konumdadır (Anonim 2019a). İhracatta sözleşmeli alımların teşvik edilmesi ve ihracat bağlantılı sözleşmeli tarımsal üretimin desteklenmesi kapsamında ülkemizde ihracat iadeleri ise %50 artırımlı şekilde yapılmaktadır (Taşçıoğlu ve Sayın 2005, Anonim 2022c).

Perakende sektöründe önemli pazar payına sahip olan Migros 2010 yılında ve onun ardından da Metro, Kipa, Şok gibi büyük perakendeciler de üreticilerle üretim sözleşmeleri yapmaya başlamıştır. 2014 yılından itibaren ülkemizde çeşitli tarım ürünlerinde 2 750 000 çiftçi sözleşmeli üretim yapmaktadır(Taşdoğan 2019). Tarım ürünlerinin üreticiden tüketici sofrasına ulaşana kadar olan sürecinin kısaltılması, tedarik giderlerinin azaltılması ve piyasa arz edilen uygun ürünün sürülmesi açısından perakende sektöründe sözleşmeli üreticilik önem kazanmıştır. Üretici açısından belirsizliğin azaltılması ve aracılardan ortadan kaldırılarak ürün fiyatına ve çiftçi gelirine olumlu yönde katkı sağlaması öngörülmüştür.

Gıda endüstrisinin gelişimi ve son yıllarda işlenmiş ürünlere talebin artmasıyla bu ürünlerin hem ulusal hem uluslararası ticareti önem kazanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde dökme ürünlere göre işlenmiş ürünler daha fazla talep görmektedir. Örneğin 1990'larda ABD'de işlenmiş ürünlerin tüketime sunulan ürünler içerisinde oranı %90 iken Türkiye'de %20 olduğu belirtilmiştir (Rehber 2006). Dünyada ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler birbiriyle benzerlik göstererek 1970'lerde bu oran %24,7 iken 1990'lara gelindiğinde %58,2'dir (Da Silva 2005).

Tüketici talep ve ihtiyaçlarındaki süregelen değişim gıda endüstrisi ve tedarik zincirini etkilemektedir. Değişen ihtiyaçlara daha hızlı cevap vermek ve rekabet ortamında yer almak amacıyla özellikle uluslararası ticaret yapan firmalar için esneklik gereklilik haline gelmiştir. Bu hususta hammaddelerin tedarikinin istikrarı açısından sözleşmeli üretime yönelimleri de daha fazla olmaktadır. Hem gıda güvenliği hem de piyasaların kontrolü açısından sözleşmeli üreticilik hükümetler tarafından da tarım politikaları ile desteklenmekte ve teşvik edilmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren piyasanın serbestleştirilmesi ve hükümetler tarafından çeşitli yollardan koordine edilmesi sürecinde özellikle küçük çiftlikleri ekonomik büyüme sürecine dâhil etme yolu olarak sözleşmeli tarım ele alınmıştır. Sözleşmeli tarım çiftçilerin piyasa ve teknoloji konularında karşılaştıkları sıkıntılara bir çözüm yolu olarak pazara ve değer zincirlerine entegre olmasını kolaylaştırabilmektedir (FAO 2020). Özel sektör ve küresel sermaye ile karşı karşıya kalan tarımsal işletmelerin yapılan bu sözleşmelerde haklarının gözetilmesi adına hukuksal tedbirler de gerekmektedir. Türkiye'de sözleşmeli tarımın uygulanmasında geçerli olan yasal mevzuat 26 Nisan 2008 tarih ve 26858 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 'Sözleşmeli Üretim İle İlgili Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik' tir. Bu yönetmelikle tarımsal üretimin planlı olması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, kalite ve verimin artırılması, yeni üretim teknikleri ile bilgi aktarımının sağlanması amaçlanmaktadır (Anonim 2008).

Sözleşmeli tarım gerekli düzenlemelerle kontrollü ve kayıt altına alınabilir tarımsal üretim açısından dijitalleşme sürecinde de önemli bir üretim modeli olarak görülmektedir. Günümüzde dünyada endüstri 4.0 sanayi devrimi ile dijital dönüşüm süreci başlamıştır. Bu süreçte blok zincir sözleşmelerin kullanılması ve tedarik zincirinde sözleşmeli

üreticilerin, nakliyecilerin ve lojistik şirketlerinin baştan sona gerçek zamanlı olarak izlenilmesi öngörülmektedir (Çallı ve Çaylan 2021)

Dünyada Endüstri 4.0 ile birlikte robotlar gıda sanayinde de paketleme, süt, içecek ve çikolata gibi ürünlerin üretiminde kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca tohumlama, sulama, hasat, ürünlerin kesilmesi işlenmesi ve paketlenmesine kadar farklı aşamalarda kullanılmaktadır. Türkiye tarımsal üretimi açısından Endüstri 4.0 yaklaşımı rekabet, sürdürülebilirlik ve katma değeri yüksek üretimi için önem taşımaktadır (Anonim 2018b). Tarladan sofraya gıdaların tüm tedarik zinciri sürecinde küçük ölçekli üreticiler dâhil tüm üretici ve işleyicilerin yeni teknolojilere entegre olmasını sağlamak sürdürülebilirlik açısından git gide önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda izlenecek yöntemler ve politikalar önem arz etmektedir.

Günümüzde yaşanan iklim değişikliği, çevresel bilinçte artış ve COVID-19 pandemisi gibi gelişmeler dikkate alındığında üretim ve tüketimin sürdürülebilir hale gelmesi, gerekli önlemlerin alınması ve belirsizliklerin en aza indirilmesi konuları daha önemli hale gelmiştir. Bu gelişmelerin olumsuz etkilerini minimuma indirebilmek için yeni teknolojilere erişim ve adaptasyon, nitelikli ve istikrarlı üretim için tüm paydaşlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Sözleşmeli tarım bu noktada önemli bir araç olarak görülmektedir. Üreticilere ve alıcı firmalara sağladığı avantajların yanında bazı dezavantajları getirebilmektedir. Üreticiler için satış garantisi, girdi ve kredi temini, üretim ve yönetim kabiliyetinin gelişmesi ve gelir istikrarı gibi avantajlarına karşın fiyatlar arttığında alternatif alıcılara satış esnekliğinin kaybedilmesi, girdilerin geç teslim edilmesi veya ödemelerin geç yapılması, tek çeşit mahsul üretmekten kaynaklanabilecek çevresel riskler ve eşit olmayan pazarlık gücü gibi dezavantajlara sahiptir. Alıcılar için ise istikrarlı ham madde sağlama, istenen kalite ve güven standartlarında ürün sağlama, daha düşük girdi ve işçilik maliyeti gibi avantajları mevcuttur. Bununla birlikte çok sayıda küçük ölçekli üretici ile sözleşme yapmaktan kaynaklanan yüksek transfer maliyeti, üreticilerin başka alıcılara yönelmesi, firma tarafından sağlanan girdilerin amaç dışında kullanılması ve alternatif tedarikçi arama esnekliğini yitirmek gibi dezavantajlar bulunmaktadır (FAO 2017).

2.1.4. Araştırma Alanı ile İlgili Genel Bilgiler

Yenişehir, Bursa ilinin merkezden 55 km doğuda bulunan bulunduğu ovanın isimi taşıyan ilçesidir. Marmara Bölgesinin güneyinde 40-41° kuzey paralelleri ve 29-30° doğu meridyenleri arasında 740 km²'lik yüzölçümüne sahip olup İnegöl, İznik Gemlik ve Orhangazi ilçeleri ile komşudur. Yüksekliği 940 m olan Katırlı ve Samanlı dağlarının güneyinde yer alan ova Köprühisar, Hayriye, İncirli, Kazancı, Dinboz, Ayaz, Okuf ve Subaşı tepeleri arasında bulunmaktadır. Denizden yükseklik 250 m, iklim özellikleri Marmara bölgesi ve Batı Karadeniz Bölgesi iklim özelliklerini taşımaktadır. Yazlar sıcak, kışlar yağışlı ve serin-ılıman geçmektedir. Hâkim rüzgârlar poyraz, lodos ve güney doğu rüzgârlarıdır. İlçeden Uludağ'dan başlayarak Sakarya'ya akan Göksu nehri geçmektedir. Yıllık yağış ortalaması 500-600 m³'tür, ilçede 7 adet sulama göleti bulunmaktadır (Anonim 2020).

İlçe nüfusu 2016 yılı nüfus verilerine göre 53 061 kişi; 2021 verilerine göre 54 485 kişidir (Anonim 2022a). İlçe nüfusu belirgin bir artış göstermemekle birlikte köylerden ilçe merkezine göç mevcuttur. Yaşa bağlı nüfus dağılımını %32 genç, %21 yaşlı ve %47 orta yaş grubu oluşturmaktadır (Anonim 2022b). İlçenin %70'i tarımsal üretimde çalışmaktadır (Anonim 2012).

Yenişehir ilçesinin 61 köyü bulunmaktadır. İlçenin su ihtiyacı Subaşı Köyünde bulunan iki servis deposundan sağlanmaktadır ve tüm köy/mahallelerinde elektrik mevcuttur. İlçede Bursa Uludağ Üniversitesi'ne bağlı olarak 1998 yılında açılan Yenişehir İbrahim Orhan Meslek Yüksekokulu vardır. Yüksekokulda bitkisel ve hayvansal üretim, hemşirelik ve bakım hizmetleri, park ve bahçe bitkileri, gıda işleme, makine ve metal teknolojileri, bilgisayar teknolojileri, elektrik ve enerji, muhasebe ve vergi, pazarlama ve dış ticaret bölümleri olmak üzere 9 bölüm mevcuttur. Toplam 733 öğrenci öğrenim görmektedir. Yüksekokul bünyesinde ayrıca 160 öğrenci kapasiteli Hacı Halil Orhan Öğrenci Yurdu bulunmaktadır (Anonim 2012).

Çizelge 2.1. Bursa İli Yenişehir İlçesi arazi varlığı

Arazi Cinsi	Alan(Da)	Toplam Alana Oranı (%)	Sulanabilir Alan(Da)	Sulanan Alan(Da)
Tarım Alanı	399 819	50,7	214,85	198,50
Orman	193 730	24,6	-	-
Çayır-Mera	18 599	2,4	-	-
Tarım Dışı	175 500	22,3	-	-
Toplam	787 700	100	214,85	198,50

Kaynak <https://www.yenisehirtb.org.tr/v2/wp-content/uploads/2021/03/Faaliyet-Raporu-2020.pdf>. Erişim Tarihi:01.04.2022

Yenişehir ilçesinde 2017 verilerine göre çiftçi kayıt sistemine kayıtlı çiftçi sayısı 4 117 olmak üzere 299 714 da alanda üretim yapılmıştır. 2020 verilerine göre ise çiftçi kayıt sistemine kayıtlı çiftçi sayısı 4 074'tür (Anonim 2021c). Toplam arazi varlığının yaklaşık yarısı tarım arazisi durumundadır (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.2. Bursa Yenişehir ilçesi kültür arazisi kullanım durumu

Kültür Arazisi Dağılımı	Alan (da)	Oran (%)
Tarla Arazisi	298 163	74,62
Sebzelik	78 526	19,65
Meyvelik	21 952	5,5
Nadas	689	0,17
Kullanılmayan	235	0,06
TOPLAM	399 565	100

Kaynak <https://www.yenisehirtb.org.tr/v2/wp-content/uploads/2021/03/Faaliyet-Raporu-2020.pdf>. Erişim Tarihi:01.04.2022

İlçede sebze tarımı yoğun olarak yapılmakla beraber tarla arazisi toplam kültür arazisinin %74'ünü oluşturmaktadır (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.3. İlçede üretimi yapılan başlıca ürünler (2020 yılı üretim verileri)

ÜRÜN	Üretim (kg)	Alan (da)	Ortalama Ekonomik Gelir (TL/Yıl)
Silajlık Mısır	169 625 000	27 140	50 887 500
Biber (Muhtelif)	59 910 000	19 970	104 842 500
Taze Fasulye	40 296 000	20 148	110 814 000
Buğday	32 886 500	65 773	49 329 750
Domates	28 352 000	3 544	56 704 000
Yonca	16 466 000	8 233	18 112 600
Bezelye	15 771 800	14 338	34 697 960
Soğan	14 016 000	3 504	11 913 600
Tohumluk Mısır	11 695 200	19 492	43 857 000
Çerezlik Ayçiçeği	9 627 750	25 674	77 022 000
İspanak	8 895 000	5 930	15 566 250
Arpa	7 451 550	16 559	9 687 015
Şekerpancarı	6 088 000	761	1 704 640
Ceviz	5 523 700	12 140	99 426 600
Yağlık Ayçiçeği	4 975 500	19 902	17 414 250
Şeftali	4 454 000	2 227	12 248 500
Armut	3 996 000	1 665	9 190 800

Kaynak <https://www.yenisehirtb.org.tr/v2/wp-content/uploads/2021/03/Faaliyet-Raporu-2020.pdf>. Erişim Tarihi:01.04.2022

İlçede 36 adet tarımsal kalkınma, 5 adet tarım kredi, 4 adet sulama kooperatifi bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatifi üye sayısı 3067, tarım kredi kooperatifi 3096 sulama kooperatifi üye sayısı ise 587'dir. İlçede ayrıca üretici birlikleri olarak Yenişehir Süt Üreticileri Birliği, Sulama Birliği, Yolören Yaş Meyve ve Sebze Üreticileri Birliği ve Kırmızı Et Üreticileri Birliği faaliyet göstermektedir(Anonim 2021c).

Çizelge 2.3'de verilen Yenişehir ilçesine ait 2020 yılı üretim verileri incelendiğinde üretim miktarı açısından silajlık mısır başta gelmektedir. Bunu başta biber olmak üzere diğer sebze ürünleri takip etmektedir. Kalya, sivri, dolmalık, salçalık ve çarliston gibi

birçok çeşidinin üretimi ile biber Yenişehir çiftçileri için başlıca gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Çizelge 2.4. Türkiye biber (muhtelif) üretim verileri

	2020(ton)	2021(ton)	Değişim (%)
Biber (salçalık, kapyra)	1 291 091	1 445 275	4,6
Biber (dolmalık)	389 957	420 918	1,3
Biber (sivri)	838 890	1 064 633	3,4
Biber (çarliston)	116 967	160 469	0,5
Toplam	2 636 905	3 091 295	17,2

Kaynak Anonim 2021d, Türkiye Sebze Üretim Verileri, TÜİK

Çizelge 2.4’de verilen TÜİK 2021 yılı verilerine göre Türkiye biber üretimi 3 091 295 ton ile 2020 yılına göre %17,2 artış göstermiştir. Yaş meyve ve sebze üretimi sıralamasında önemli yere sahip olan Bursa ilinde 2020 verilerine göre toplam biber üretimi 183 523 ton ile toplam 2 636 905 ton olan Türkiye biber üretiminin yaklaşık %7’sini oluşturmaktadır (Anonim 2021). Yenişehir ilçesi ise Bursa üretiminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 2020 yılı verilerine göre 19 970 da alanda biber üretimi miktarı 59 910 tondur. Biber aynı zamanda önemli bir ihracat ürünüdür. Bu sebeple ilçede biber hasat sezonunda yaklaşık 40-50 adet ihracat yapan firma depo, paketleme ve soğuk hava tesislerini kullanarak faaliyet göstermektedir (Anonim 2019a). Biber başta olmak üzere seftali, siyah incir gibi bazı ürünlerin de başta AB ülkelerine olmak üzere önemli düzeyde ihracatı yapılmaktadır.

Yaş meyve ve sebzelerin saklama süresinin kısa olması sebebiyle dondurulmuş, kurutulmuş veya konserve olarak uzun vadede tüketime sunulabilmektedir. Bu sebeple Bursa ilinde önemli sayıda meyve sebze işleyen firma faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında Tamek, Tat, Kerevitaş, Tukaş, Fine Food ve Muti Gıda gibi firmalar yer almaktadır. Bunlardan Fine Food Yenişehir ilçesinde iki ayrı tesiste faaliyet göstermektedir. Yenişehir’de 1989 yılında Unilever’den satın alınarak kurulan Tat fabrikası döneminde ilçede domates üretimi ön planda iken 2005 yılında fabrikanın kapanmasıyla domates üretimi oldukça azalmıştır (Anonim 2010). Fasulye, bezelye,

kapya biber ve ıspanak gibi konserve ve dondurulmuş gıda sanayine yönelik sebzelerin üretiminde artış olmuştur. Bunun yanında buğday, tohumluk ve silajlık mısır, yağlık ve çerezlik ayçiçeği üretimi yapılan başlıca ürünlerdir. Ürünler firma, kooperatif, perakendeci, ihracatçı ya da tüccara satış şeklinde çeşitli kanallar vasıtasıyla pazarlanmaktadır. Ayrıca ilçede şekerpancarı üretimi yapılmakta olup şeker fabrikaları pancar bölge şefliği bulunmaktadır. Hasat edilen pancar bölgeye yakın olan Susurluk şeker fabrikasına gönderilmektedir.

2.2. KAYNAK ÖZETLERİ

Perry ve ark. (1996) yaptıkları çalışmada Amerika’da uygulanan üretim ve pazarlama sözleşmelerinin yapısını incelemişlerdir. Tüketici tercihlerinin sürekli değişmekte olduğunu ve bu değişime cevap vermek için teknolojik gelişmeleri kullanabilmenin avantaj sağladığını belirterek tarım ve hayvancılıkta bu modelin kullanılmasının faydalarından bahsetmişlerdir. Sözleşmede iki tarafın risk paylaşımı, üreticinin doğrudan ya da kredi yoluyla dolaylı olarak finanse edilmesinin sağlanması, gelir istikrarı, verimliliği arttırması, üreticilere girdi sağlaması ve kaliteli ürün elde edilmesine olanak sağlaması gibi faydaları üzerinde durulmuştur.

Özçelik ve ark. (1999) tarafından yapılan ‘Türkiye’de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı İle Üretici Geliri Üzerine Etkileri’ adlı çalışmada sözleşmeli tarımın avantaj ve sorunlarının belirlenmesi amaçlanmış böylelikle dikey entegrasyonun sağlanmasında önemli olan bu modelin geliştirilmesinin ancak bu yolla sağlanacağı düşünülmüştür. Bu amaçla sözleşmeli tarım yapan firma ve üreticiler, ayrıca sözleşmeli tarım yapmayan üreticiler ile anket çalışması yapılmış ve ülke ekonomisi açısından önemli gördükleri 5 farklı ürün seçilmiştir. Kapsamlı olarak yapılmış olan bu çalışma sonucunda sözleşmeli üretimin üreticilerin gelirine önemli bir etkisinin olmadığı, sözleşmelerin tek taraflı olarak firmalarca yapıldığı belirtilmiştir. Bu olumsuzluklara rağmen alıcıya ve çiftçiye sağladığı faydaların geliştirilmesi, var olan olumsuzlukların giderilmesi ve sürdürülebilir tarıma katkı sağlaması için bazı çözüm önerileri getirilmiştir.

Konak ve ark. (2000) Aydın ilinde kuru incir, domates ve etlik piliç üretiminde yaygın olarak kullanılan sözleşmeli üretimin durumunu incelemiştir. Çalışmada, Aydın ilinde faaliyet gösteren 69 etlik piliç işletmesinin 64'ünün sözleşmeli üretim yaptığı, kuru incir üretiminde sözleşmeli tarım ile çalışılarak sertifikalandırma yapıldığı belirtilmiştir. İşletmeler ile yapılan anket çalışmaları sonucunda, domates üretiminde firmanın girdi desteği vaadini genellikle yerine getirmemesi, sözleşmeden üreticiye bir nüsha verilmemesi ve sözleşmedeki fiyatın hasat zamanı oluşan piyasa fiyatının altında kalması gibi sorunlar yaşandığı saptanmıştır. Organik kuru incir üretiminde önceden fiyat belirlenmediği ve piyasa fiyatına göre fiyat oluşmakta olup organik ürünlerdeki %10'luk farkın uygulanmadığı belirtilmiştir. Ancak organik kuru incir üreticileri ve alıcıları arasında uzun vadeli ilişkilerin güven oluşturduğu ifade edilmiştir. Sözleşmeli tarımın uygulanmasında olumlu yönlere vurgu yapılarak, yasal düzenlemelerdeki eksiklere ve örgütlenme ihtiyacına değinilmiştir.

Akçay ve ark. (2000) “Tokat İlinde Sözleşmeli Domates Yetiştiriciliğinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi” adlı çalışmalarında Tokat ilinde sözleşmeli ve sözleşmesiz olarak yapılan domates üretimini maliyet açısından araştırmışlardır. Bu amaçla bölgede sözleşmeli ve sözleşmesiz üreticilere uygulanan anketlerden elde ettikleri verilere göre sözleşmeli üretim yapan domates üreticilerinin sözleşmesiz üretim yapanlardan daha karlı olduğunu ancak arada önemli farklılık olmadığını belirlemişlerdir. Aynı zamanda bölgede sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılması için sözleşmede belirlenen fiyatın piyasa değerinin çok altında kalması gibi ve üreticinin zarara uğraması gibi nedenlerden ötürü sözleşmeli üreticilik modelinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Eaton ve Shepherd (2001), yayınladıkları rehber çalışmada dünyada birçok mevcut olarak uygulanmakta olan sözleşmeli tarımın sürdürülebilir olmasının taraflar arasında uzun vadeli ortaklıklar ile sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Bu uzun vadeli ortaklıkların her iki tarafın da temsilcilerinin katıldığı diyaloglar aracılığıyla sağlanabileceği ve anlaşmaların her iki tarafın da risklerini ve çıkarlarını gözeterek ayrıntılı şekilde hazırlanması ve yasal koşullara dayanması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak genellikle olumsuzluk yaşansa da yasal olarak iki tarafın da hakkını aradığı durum nadiren yaşandığı halde yine de bu yasal sözleşmenin varlığının gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kenya, Zambia, Tayland,

Endonezya ve Fiji gibi ülkelerde yaşanan örnekleri ele alarak sözleşme çeşitlerini incelemiş ve bunların iyileştirilmesi için tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Demirbaş ve Tosun (2005) yaptıkları çalışmada Türkiye’de tarım ve sanayide entegrasyonun sağlanmasında rol oynayan başlıca uygulamalar olarak sözleşmeli tarım ve kooperatifçiliği ele almıştır. Bunların uygulanmasında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durmuşlar ve özellikle ülkemizde uygulanması yaygınlaşmakta olan sözleşmeli tarım ile ilgili sorunların çözümünde üreticilerin örgütlenmesi, eğitim ve teşvik konularında devlet desteklerinin artırılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Özçelik ve ark. (2005) bir çalışmada üreticiler için önemli bir finansman kaynağı olan tarımsal kredilerin kullanımına sözleşmeli tarım ve üretici örgütlerinin etkisini araştırmıştır. Bu çalışmada finansman bulma konusunda özellikle küçük işletmelerin kredi kullanımında üretim ve gelir belirsizliği, alım garantisinin olmaması gibi nedenlerle sıkıntı yaşaması ve bu sorunların çözümü için sözleşmeli üretim modelinin sağlayacağı faydalar tartışılmıştır. Sözleşmeli üretim ile hem firmanın kaliteli hammadde teminini sağlaması, hem üreticinin fiyat ve alım garantisi, üretim için gereken girdi ve finansmanı sağlayabilmesi hem de bankanın karşılaşılabileceği risklerin azalmasının sağlanabileceği belirtilmiştir. Sözleşmeli tarımın üretici ve firmalara sağladığı faydaların yanında bazı dezavantajları olduğu ve bunların da üretici birliklerinin çözüme kavuşturabileceği vurgulanmıştır.

Da Silva (2005), tarım-gıda sistemlerinin gelişiminde sözleşmeli çiftçiliğin rolü üzerine yaptığı çalışmada, nüfus artışı, kentleşme, piyasalardaki serbestleşme, teknoloji ve lojistik alanında gelişmelere bağlı olarak tedarik zincirinin önem kazanması ve yönetilmesinde sözleşmeli üreticiliğin rolünü incelemiştir. Tedarik zincirinde dikey entegrasyon için sözleşmeli çiftçiliğin uygulanabilir bir mekanizma olduğunu belirterek sistemin hem çiftçiler hem de firmalar açısından avantajları ve dezavantajlarına değinmiştir. Sözleşmelerin girdi, kredi, teknolojinin kullanımı ve pazarlama açısından özel sektörle çiftçiyi birleştirici olduğunu, özellikle küçük ölçekli tarım işletmelerinin tedarik zincirine katılımı için sunulan bu olanaklar ile kırsal alanda gelir artışına katkı sağladığı belirtilmiştir. Sözleşmelerin yapılması ve uygulanmasında tarafların

çıkarlarının korunması gibi hususlarda üçüncü tarafların arabulucu olarak etkili olup olmadığı sorgulanmıştır. Örnek modellerin tasarlanmasına hükümetlerin, STK'ların, kalkınma ajanslarının ve araştırma kurumlarının dâhil olması ile en iyi uygulamaların benimsenmesi ve yaygınlaşmasında faydalı olacağı belirtilmiştir.

Taşçıoğlu ve Sayın (2005) Türkiye’de kesme çiçek üretimi ve ihracat yapısı ile ilgili yaptıkları çalışmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %85,3’ünün bu üretim modelinden memnun olduğunu belirtmiştir. Öte yandan memnun olmayan diğer üreticilerin ise sözleşmelerin hazırlanmasında ve fiyat konusunda ihracatçı firmaların daha etkin rol aldığını ve kendilerinin yeterince söz sahibi olmadıklarını yapılan anket çalışması ile değerlendirilmiştir.

Birthal ve ark. (2005), “Yüksek değerli gıda ürünlerinde dikey koordinasyon: Küçük işletmelere etkileri” adlı çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerde yüksek değerli gıdaların (sebze, meyve, et, süt vb.) tüketim oranının artması ile bu ürünlerin tedarik zincirinde küçük işletmelerin rolünü incelemiştir. Küçük işletmelerin gelişen bu pazarda sözleşmeli üretim ile düşük gelir riskinden korunabileceğini ileri sürerek sözleşmeli ve sözleşmesiz olarak üretim yapan süt, broiler, meyve ve sebze üreticilerinin üretim maliyetlerini ve pazarlama olanaklarını araştırmışlardır. Bu çalışma ile sözleşmeli üretimin incelenen tüm sektörler için teknik destek ve pazar garantisi sağladığı, fiyat riski açısından sistemin broiler üreticilerini sabit büyüme ücretleri ile koruduğu ancak diğer ürün gruplarında riskin tamamen üreticiye yüklendiği ortaya konulmuştur. Ancak işlem ve pazarlama maliyetleri açısından küçük işletmelere son derece fayda sağladığı görülmüştür. Aynı zamanda küçük işletme sayısının Hindistan’da giderek artmasıyla gıda üretiminde dikey koordinasyon ve yüksek değerli üretim için yeni kurumsal düzenlemeler ile sözleşmeli üreticiliğin önemi vurgulanmıştır.

Aydın (2007) tarımda sözleşmeli üretim üzerine yaptığı çalışmada tarımsal üretim planlaması ve sözleşmeli üreticilik modelinin uygulanmasında arazilerin parçalı ve dağınık oluşu, örgütlülük düzeyinin az olması ve aynı zamanda sözleşmeli üretim modelinin ürün deseni üzerinde yaratacağı olumsuzluklar gibi sorunlar üzerinde durmuştur.

Engiz (2007) ‘‘Türkiye’de Patates Tohumluğu Üretimini Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi – Nevşehir Örneği’’ adlı çalışmasında Nevşehir ilinde sözleşmeli patates tohumluğu üretimi yapan işletmeleri ekonomik açıdan incelemiş ve sözleşmeli tarımın etkilerini araştırmıştır. Bu amaçla sözleşmeli üretim yapan ve yapmayan hem üretici hem de firmalar ile anket çalışması yapmıştır. Sözleşmeli üretim yapan işletmelerin %41,67’sinin sözleşmeli tarımdan beklediği faydayı sağladığına inandığını, başta sertifikalı tohum olmak üzere üretim girdileri tedariki ve alım garantisi açısından tercih edildiği ancak uygun fiyat belirlenmemesi, ödemelerin gecikmesi gibi sorunların yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca sözleşmeli tarımın kamu kuruluşları ya da meslek örgütleri tarafından desteklenmemesini önemli bir sorun olarak belirlemiştir. Sertifikalı tohum üretimi için önemli olan sözleşmeli tarımın birçok avantajının yanında bazı sorunları da beraberinde getirdiği ve sorunların çözümünde çiftçilerin sözleşmeleri dikkatli okumaları, sözleşmelerin onaylanması aşamasında kamu kuruluşları ve meslek örgütlerinin de dâhil olması ve denetlenmesi gerektiği gibi önerileri getirmiştir.

Benek (2008), GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) Bölgesi’nde tarımın ve tarıma dayalı sanayinin gelişmesi ve modernleşmesi sürecinde sözleşmeli tarım modelini önemli bir araç olarak ele almıştır. Sözleşmeli tarımın bölgede uygulanabilirliği, üretici ve alıcı olmak üzere her iki tarafın da fayda ve garanti sağlayacağı bu üretiminin modelinin geliştirilmesi konusunda yapılması gerekenler üzerinde durmuştur. Özellikle çiftçinin eğitilmesi ve sözleşmeli tarım için bölgede gerekli altyapının oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

Aydemir ve Pıçak (2008) ‘‘Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri’’ adlı çalışmalarında tarım ve sanayinin birbirinden bağımsız halde gelişme gösteremeyeceğini ve modern yöntemlerle gelişmenin ancak bu iki sektörün işbirliği içinde ve birbirini tamamlayarak sağlanacağını belirtmiştir. Bu sektörlerin bütünleşmesinde sözleşmeli tarımın önemli ve etkin bir rolü olduğu ifade edilmiştir.

Engindeniz (2008) “İzmir’de Sözleşmeli ve Sözleşmesiz Domates Üretiminin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi” adlı çalışmasında sözleşmeli ve sözleşmeli üretimin maliyet ve kar açısından karşılaştırılmasının yanında avantaj ve dezavantajları da ortaya konulmuş çiftçilerin sözleşmeli tarıma karar verme eğilimleri tartışılmıştır.

Kılıç ve Bor (2009) , “Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk” adlı çalışmada Türkiye’de sözleşmeli tarımı hukuksal açıdan incelemişlerdir. “Sözleşmeli Üretim ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ele alındığında alıcıların istediği kalite ve özellikteki ürünleri kendi belirlediği zamana göre talep ederek kendini garanti altına aldığını, üretici çiftçilerin ise üretim araçlarının ve alanını sahibi olduğu halde üretim üzerinde söz sahibi olmadığını vurgulamıştır. Kuraklık, don veya sel gibi doğal afetlerden tek taraflı olarak etkilendiklerini, alıcının sorumluluk üstlenmediğini belirtilmiştir. Ayrıca kalite ve miktar açısından şirketlerin daha ziyade büyük üreticiler ile çalıştığı ifade edilmiştir.

Öztürk (2009), “Tarım Alanında Büyük Firmaların Gelişmesinin Tarım Sektörleri Üzerindeki Etkisi: ABD Örneği” adlı çalışmasında kurumsal tarım işletmelerinin gelişimini ve tarımsal üretim üzerindeki etkilerini açıklamıştır. 1970’li yıllara doğru tarımda makineleşmenin artmasının kırsalda çiftçi sayısının azalmasına ve kırsaldan uzaklaşmaya neden olduğu, kurumsal işletmelerin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ancak sonrasında tarımsal üretimin doğal nedenlerden kaynaklanan risklerini üstlenmek yerine gerçek çiftçilerle sözleşmeli üretim sistemini geliştirdikleri ifade edilmiştir. 1980’lere gelindiğinde ABD çiftlik ürününün yaklaşık üçte birinin sözleşmeli tarım ile, 1985 yılında ABD gıda arzının yaklaşık %75’inin bu şekilde dikey entegrasyon ile üretildiği belirtilmiştir.

Arısoy (2010) “Konya İli Buğday Üretim Faaliyeti ve Üreticilerin Çeşit Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin Analizi” adlı çalışmada Konya ilinde buğday üretiminde kullanılan geleneksel veya yeni geliştirilmiş, sertifikalı veya sertifikasız tohum tercih edilme oranlarını ve sebeplerini incelemiştir. Ülkemizde geliştirilen vasıflı buğday çeşitlerinin ve sertifikalı tohum kullanımının tarım ürünlerinin pazarlanmasında önemli olduğunu vurgulamış ve yaygınlaştırılması konusunda sözleşmeli tarımın süreci hızlandıracak bir yol olduğunu ileri sürmüştür.

Alıcı ve ark. (2011) çalışmalarında sözleşmeli tütün üretimi yapılan Tokat ili Erbaa ilçesinde tütün üreticileri ile yaptıkları anket çalışmasından elde ettikleri verilere yer vermiştir. Üreticilerin memnuniyet düzeyleri, sözleşmeli üretimin olumlu ve olumsuz yanları ile ilgili görüşlerine değinilmiştir. Buna göre sözleşmeli olarak tütün üretenler içinde memnun olanların olmayanlara göre sayıca fazla olduğu, sözleşme yapmanın alım garantisi, avans ve fiyatın önceden belli olması gibi avantajları ve itiraz hakkı olmaması, düşük fiyat gibi dezavantajları olduğu belirtilmiştir.

Teoman ve Tartıcı (2012) çalışmasında kapitalizmin tarıma nüfuz etmesinde yaygın şekilde kullanılan bir piyasa aracı olarak sözleşmeli tarımın etkilerini değerlendirmiştir. Özellikle küçük işletmelerin piyasa belirsizlikleriyle karşı karşıya kalması ve teknolojik gelişmelere adapte olmakta zorlanması gibi nedenlerle sözleşmeli üretime yöneldiğini belirtmişlerdir. Küçük işletmelerin, orta ve büyük işletmelere göre pazarlık gücünün daha az olmasının uzun vadede sınıfsal farklılaşmaya yol açabileceğini ifade etmişlerdir. Çiftçilerin kendi arazilerinde söz hakkını kaybederek çalışan haline gelmemesi ve firmalar karşısında pazarlık gücünün artırılması için kooperatifleşerek örgütlenmeleri önerilmiştir. Bunun için yine kamu otoritesinin de teşvik edici olması gerektiği belirtilmiştir.

Gürkan (2017) “Elmalı İlçesinde Serada Sözleşmeli Tarımın Benimsenmesi ve Yayılmasını Etkileyen Faktörlerin Analizi” adlı çalışmasında üreticilerin sözleşmeli tarım yapmaya karar vermesi veya devam etmesi hususunu etkileyen faktörleri araştırmıştır. Elde ettiği bulgulara göre sözleşmeli tarım yapan ve yapmayan üreticilerin kararlarına nelerin etki ettiğini incelemiş, sözleşmeli tarımın eksiklerinin giderilmesi ve buna bağlı olarak iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çözüm önerilerini sunmuştur.

Kazak ve ark. (2018) sanayi domatesi üretimi ve pazarlaması ile ilgili çalışmalarında karşılan sorunlar ve bunların çözüm önerilerine yer vermişlerdir. Sanayi domatesi üretiminde Türkiye'nin dünyada önemli bir yer edindiğini vurgulayarak en çok üretim yapılan bölgelerden biri olan İzmir ili Torbalı ilçesi örneğini ele almışlar ve buradaki üreticilerin yaşadığı sorunları ortaya koymuşlardır. Araştırma bulgularına göre fiyat

belirsizliği, girdi tedarikinde sıkıntılar yaşanması, ürün kayıplarının çok olması, sanayi domatesi üretimine uygun arazilerin kira bedellerinin vb. maliyetlerin yüksek olması ve firmaların geri ödemesinde yaşanan sıkıntılar bunlardan bazılarıdır. Özellikle sanayi domatesi üretiminin planlanması ve pazarlanması, organizasyonunun sağlanması konusunda bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

Taşçı ve ark. (2018), çalışmalarında Ankara'da faaliyet gösteren un fabrikalarının buğday alım kriterlerini incelemiştir. Un üretiminde ekmeklik, makarnalık gibi çeşitler başta olmak üzere ayrıca ithal buğday ile üretim yapıldığı, sözleşmeli üretimin sadece bisküvi üreten un fabrikaları tarafından yapıldığı bildirilmiştir. İthal buğday kullanımının sebeplerinden biri, iç piyasada standart kalitede buğday temin edilemiyor olması olarak ifade edilmiştir. Sanayinin ihtiyaçlarına göre buğday çeşitlerinin geliştirilmesinin girdi maliyetleri ve üretici geliri için önemli olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda buğday üretiminde sözleşmeli üreticiliğın istenilen kalite ve standartta ürün temini açısından önemi anlaşılmaktadır.

Ağır (2018) çalışmasında Adana ilinde sözleşmeli ve sözleşmesiz olarak besi sığırcılığı yapan üreticiler ile yapılan anketlerden elde edilen verileri değerlendirmiştir. Sözleşmeli üretim yapanların yapmayanlara göre eğitim seviyelerinin daha yüksek olduğu, yine sözleşme yapanların işletme kaydı tutmaya önem verdikleri, genel olarak üretici birliklerine üye olanların sayısının yüksek olduğu saptanmıştır. Sözleşmeli üretim yapabilmek için birliğe üye şartının olduğu ve üretimde fiyat üzerinden birlik adına kesinti yapıldığı bildirilmiştir. Sözleşmeli üretimin tercih edilmesinde desteklerden yararlanma, randıman, işletmeye yakın meranın olması gibi faktörlerin de etkili olduğu belirtilmiştir. Kırmızı et arzının talebi karşılayamadığı, sözleşmeli üretimin bu sorunu çözmede bir araç olabileceği ve maliyetlerin düşürülerek ülke içi üretimin artırılması için tarımsal desteklerin ve politikaların düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Vicol (2019) Hindistan'ın Maharashtra eyaleti Satara bölgesinde sözleşmeli üreticilik yapan patates üreticileri ile anket çalışması yapmıştır. Hindistan'da sözleşmeli tarımın yeni bir uygulama sayıldığını ve tarımsal gelişime katkılarını araştırmak üzere yaptığı çalışmasında sözleşmeli tarımın çiftçilerin geçim koşullarına etkisini incelemiştir.

Bölgede PepsiCo şirketi Frito Lay patates cipsi fabrikalarına gönderilmek üzere sözleşmeli olarak patates üretimi yaptığı belirtilmiştir. Ancak sözleşmeli tarımdan küçük işletmelerden çok daha güçlü tarım işletmelerinin faydalanabildiği belirtilmiştir. Tarımsal gelişimin ve bir değişim aracı olarak sözleşmeli tarımın henüz başarıya ulaşamadığını ancak konu ile ilgili çalışmaların ele alınmasının önemini vurgulamıştır.

Shi ve Cao (2020) verim belirsizliği altında sözleşmeli tarım ile ilgili sorunlara değinerek üreticilerin işbirliği yaptığı ve birbirleri ile rekabet içinde oldukları iki durumu model olarak kar ve avantaj durumuna göre karşılaştırma yapmışlardır. Bu çalışma ile kooperatifleşerek iş birliği içinde oldukları modelin üreticiler için daha karlı olduğu ve geliştirildiğinde adil bir kar dağıtım politikasının tasarlanabileceği ortaya konulmuştur.

Abarghouei ve ark. (2020), sözleşmeli tarımın İran’da antep fıstığı ve safran üreticilerinin geliri ve riskleri üzerine etkisini araştırmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmakta olan sözleşmeli tarım modelinin İran’da yeterince ilgi görmemekle beraber optimal sözleşmelerin tasarlanması ile katılımın da artabileceği belirtilmiştir. Resmi ve ilişkisel model olmak üzere iki model Antep fıstığı ve safran üretimi ve pazarlanmasında kıyaslanmıştır. İlişkisel modelin taraflar arasında uzun dönemli ilişkiler ile karşılıklı çıkarların korunmasına dayandığı ve önerilen fiyat ve üretim miktarına göre bu modelin çiftçilere daha yüksek kar getirdiği ve daha çok emek arzı gerektirdiği belirlenmiştir. Her yıl tekrarlanan sözleşmelerin alıcı tarafın istikrarını arttırdığı ve verimsizlikleri azalttığı ancak sözleşmelerin ayrıntı içermesine rağmen üretici çiftçi açısından sözleşmelerin eksik yönleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sürekli Buna göre ilişkisel sözleşmeli tarımın iyileştirilmesi, eksiklerinin ve tek taraflılığının giderilmesi amacıyla yeni bir model sunulmuştur.

Pakdemirli (2020), “Sözleşmeli Tarımsal Üretim: Ditap Modeli” adlı çalışmasında Türkiye’de ve dünyada sözleşmeli tarımın tarım ve hayvancılıkta uygulamalarına değinilmiş ve sözleşmeli üretimin öneminden bahsedilmiştir. Türkiye’de hem sözleşmeli üreticiliğin yaygınlaşması hem de tarımsal üretim ve pazarlanmanın tek bir platformda toplanması amacıyla tasarlanan ve hayata geçirilen ‘Dijital Tarım Pazarı (DİTAP)’ modeli hakkında bilgi verilmiştir. Bu platform alıcı ve üreticileri, kooperatifleri, birlikleri,

sanayici, halci ve tüketicileri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. İki fazda sunulması planlanan sistem alıcı ve üreticilerin gönüllülük esasına göre sisteme kayıt olması, alıcıların kredi güvenilirliğinin sorgulanması, üreticilerin varlığının sorgulanması, üretim ve teslim tarihlerinin planlanması, organik ve iyi tarıma yönlendirme ve diğer sözleşme şartlarının belirlenmesi aşamalarından oluştuğu bildirilmiştir.

Doğan ve Adanacioğlu (2021) çalışmalarında COVID-19 pandemisinde sözleşmeli tarımın Gümüşhane ilindeki karabuğday üreticilerinin dayanıklılığına etkisini araştırmışlardır. Yapılan anket çalışmalarına göre pandemi döneminde kurlardan dolayı ithal girdi fiyatlarının yükseldiği ve çiftçi görüşlerinin de bu yönde olduğu, sözleşmeli üretim yapan karabuğday üreticilerinin pandemiden olumsuz etkilenmediği ortaya konulmuştur. Ancak etkili kriz yönetimi için tarımsal üretimde direnci arttıracak politikalara halen ihtiyaç olduğu, karabuğday üretiminin ve veriminin arttırılmasına yönelik çalışmaların gerekliliği vurgulanmıştır.

Kadakoğlu ve Karlı (2021) yaptıkları çalışma ile Türkiye’de patatesin üretim ve pazarlanmasını araştırmıştır. Patates üretiminde sözleşmeli tarımın genellikle yaygın olmadığı, sadece üretimin yoğun olduğu bazı bölgelerde sözleşmeli üretim yapıldığı belirtilmiştir. Gerek ihraç edilmesinde gerekse iç pazara ve sanayiye sunulmasında patatesin yoğun olarak üretiminin yapıldığı bölgelerde sanayi kuruluşlarının arttırılması, üretimin politikalarla desteklenmesi, sözleşmeli üretime geçilmesi ve ürünlerin işlenerek katma değer artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle hem sözleşmeli üretim ile patates üretiminde her sene değişen belirsizliklerin azalması hem de katma değerli ürünlerin iç ve dış pazarda ekonomiye katkı sağlaması umulmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini Bursa ili Yenişehir ilçesinde sözleşmeli üretim yapan çiftçiler ile yapılan yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen 2021 yılına ait veriler oluşturmaktadır. Anketlerin hazırlanmasında daha önce yapılan benzer çalışmalardan yararlanılmıştır. Anket yapılacak köyler tarımsal üretim yoğunluğuna göre seçilmiştir. Ankette demografik bilgilerin elde edilmesi ve çiftçilerin sözleşmeli üretimle ilgili görüşlerini saptamak amacıyla sorulan 5'li Likert ölçekli ve kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir. Çalışmanın ikincil verilerini daha önce sözleşmeli üretim ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar oluşturmaktadır. Ayrıca Bursa İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Yenişehir İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Yenişehir Ticaret Borsası ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan edinilen istatistiksel verilerden yararlanılmıştır.

3.2. Yöntem

Araştırma materyalini oluşturan Bursa ili Yenişehir ilçesinde çiftçi kayıt sistemine kayıtlı 4070 adet üretici bulunmaktadır. Çalışmada basit tesadüfi örneklem yolu kullanılarak tespit edilen 94 adet üretici ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Üreticilerin sözleşmeli tarım ile ilgili sorunlarını, bu sistemi tercih edip etmeme konusundaki görüşlerini analiz etmek için kapalı uçlu sorular yöneltilmiştir. Tarımsal üretimin yoğun şekilde yapıldığı toplam 13 köy/mahallede sözleşmeli üreticilik yapan 94 katılımcı ile gerçekleştiren anketlerden elde edilen veriler IBM SPSS İstatistik (Versiyon 20) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu program yardımıyla yüzdeler, frekans dağılımları ve ortalamalar belirlenmiştir. Üreticilerin görüşleri ve sözleşmeli tarımı sürdürme ile ilgili kararları arasındaki ilişkiler araştırma hipotezleri kurularak Ki-kare analizleriyle incelenmiştir. Sonuçlar tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

3.2.1. Basit Rastgele (Tesadüfi) Örnekleme

Basit rastgele örnekleme (BRÖ), uygulamalarda en sık kullanılan ve tüm olasılıklı örnekleme yöntemlerinin temelini oluşturan olasılıklı örnekleme yöntemidir. Basit

rastgele örneklemenin temel özelliği ana kütlede yer alan bütün birimlerin seçilme olasılıklarının eşit olması ve ana kütledeki N tane birimin bütün kombinasyonlarının seçilme olasılıklarının eşit olmasıdır. Ana kütle çok büyük olduğunda ve seçilecek örneklem birimi sayısı fazla olduğunda seçim işi zorlaşmaktadır. Bu yüzden uygulamalarda rastgele örneklemlerin seçiminde genellikle bilgisayar programlarından ya da rastgele sayılar tablolarından yararlanılmaktadır (Vural 2012, Özkaya 2020). Bu araştırma için örneklem büyüklüğü basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre Yamane (2010) tarafından bildirilen formül;

$$n = \frac{N \times t^2 \times p \times q}{(N - 1) \times D^2 + t^2 \times p \times q}$$

kullanılarak hesaplanmıştır.

n=Anket yapılacak birey/işletme sayısı

N=Küme büyüklüğü (4070 birey/işletme)

D=Kabul edilen veya arzu edilen örnekleme hatası (% 10)

t=Standart normal dağılım (1,96)

p=Hesaplanması istenen oran (0,5)

q=1-p

$$n = \frac{4070 \times 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5}{(4070 - 1) \times 0,1^2 + 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5}$$

$$n=93,84 \cong 94$$

Araştırmada, kayıtlı çiftçi sayısı 4070 olan Yenişehir ilçesinde yapılacak anket çalışması için örneklem büyüklüğü 94 olarak hesaplanmıştır.

3.2.2. Ki-Kare (Chi-Square) Testi

Ki-kare testleri genellikle bağımsız nitel değişkenlerin yer aldığı iki veya daha fazla grup arasında ilişki olup olmadığının anlaşılmasında kullanılmaktadır. Beklenen frekans ile gözlenen frekans arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı incelenmektedir.

$$X = \frac{\sum (\text{gözlenen} - \text{beklenen})^2}{\text{beklenen}}$$

En çok bilinen ve kullanılan ki-kare testi ‘Pearson’s chi-square test’ yani Pearson’ın ki-kare testidir. Bununla birlikte örneklem büyüklüğü küçük olduğunda ‘Fisher’s exact test’ Fisher’in kesin ki-kare testi kullanılmaktadır (Greenwood ve Nikulin 1996, Kubat ve Ayaşlıgil 2002, Bulut ve Güngör 2008, Kılıç 2016). Araştırma hipotezleri yokluk; H_0 ve karşıt; H_1 olarak kurulmaktadır.

H_0 : İki bağımsız değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : İki bağımsız değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki vardır.

Araştırmada hipotezler sözleşmeli tarımda avantaj olarak görülen parametreler ile sözleşmeli tarımı sürdürme kararı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere kurulmuştur.

Hipotez 1:

H_0 = Fiyat ve satış garantisi vardır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Fiyat ve satış garantisi vardır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

Hipotez 2:

H_0 = Girdi tedariki sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Girdi tedariki sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

Hipotez 3:

H_0 = Kredi/avans sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Kredi/avans sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

Hipotez 4:

H₀= Teknik yardım sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H₁= Teknik yardım sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

Hipotez 5:

H₀=Ürünün alım garantisi avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H₁=Ürünün alım garantisi avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

Hipotez 6:

H₀=Girdi temininde kolaylık avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H₁= Girdi temininde kolaylık avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

Hipotez 7:

H₀=Hasat ve transfer kolaylığı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H₁= Hasat ve transfer kolaylığı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

Hipotez 8:

H₀=Firmanın teknik yardımı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H₁=Firmanın teknik yardımı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

4. BULGULAR

Sözleşmeli tarım tüketici taleplerinin artışı ve sürekliliği, tarımın sanayi ile bütünleşmesi, taraflar açısından risklerin ve maliyetin azaltılması, küçük ölçekli işletmelerin sermaye ve pazarlık gücünün zayıf olması gibi nedenler ile ortaya çıkmıştır (Rehber 1998). Sözleşmeli tarımla üreticiler için satış garantisi, girdi, avans sağlama ve teknik yardım, alıcılar için ise tedarik ve üretim risklerinin azaltılması amaçlanmaktadır (Özçelik ve ark. 1999).

Sözleşmeli üretim dünyada ilk olarak şeker, pamuk, tohum gibi ürünlerin üretiminde uygulanmaya başlamış olup günümüzde birçok bitkisel ve hayvansal ürünün üretiminde yaygın olarak uygulanmaktadır (Rehber 1998). Buğday, tütün, domates ve patates gibi başlıca sebze ve meyveler, tohum, broiler, besi sığırcılığı, yemlik bitkiler, çiğ süt, arıcılık gibi çok çeşitli ürün sözleşmeli olarak üretilmektedir (Teoman ve Tartıcı 2012, Ağır 2018, FAO 2020, Anonim 2022d).

Girdi tedariki, kredi ve avans sağlama, teknolojik gelişmelere adapte olma kabiliyeti, fiyat düşüklüğü riskinin giderilmesi ve küçük ölçekli tarım işletmeleri için pazarlama olanaklarının genişletilmesi gibi avantajları olduğu bildirilmiştir (FAO 2001). Aynı zamanda belirlenen fiyatın oluşan piyasa fiyatının altında kalması, sözleşmelerin alıcı firma tarafından hazırlanması ve fiyatın yine alıcı tarafından belirlenmesi gibi dezavantajları olduğu bildirilmiştir (Engiz 2007, Akçay ve ark. 2000, Engindeniz 2008).

Üreticilerin ve aynı zamanda sanayinin sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı alması, sözleşmelerin amacına ulaşmasının, hukuksal altyapının sağlamlaştırılması ve sözleşmelerin karşılıklı anlaşma şeklinde yapılması ile sağlanacaktır. Aksi takdirde çiftçiler bu sistemde istenen hizmeti yerine getiren tarım işçisi konumunda kalacaktır (Rehber 2006).

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin demografik durumları, sözleşmeli üretim ile ilgili görüşleri ve memnuniyet durumları incelenmiştir. Üreticilerin sözleşmeli tarımı sürdürmek ile ilgili kararlarını etkileyen faktörler Ki-kare analizleri ile incelenerek

sonuçlar bildirilmiştir. Araştırma için anket çalışması sözleşmeli tarımın yaygın olarak yapıldığı Bursa ili Yenişehir ilçesine bağlı 13 köy/mahallede uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler tablolar halinde verilerek değerlendirilmiştir.

Ankete katılan 92'si erkek olan üreticilerin yaşları en az 24 ve en fazla 68 olmak üzere katılımcıların yaş ortalaması 45,5' tir. Katılımcıların %77,7'si en az 8 yıllık eğitim düzeyindedir ve ortalama 9,2 yıllık eğitim süresine sahiptir (izelge 4.1). Sosyoekonomik zellikler üreticilerin yenilikleri benimsemesi ve sözleşmeli tarıma yönelmesi açısından önemli görülmektedir (Glover ve Kusterer 1990). Gürkan (2017) alışmasında yaptığı anketlerden elde ettiği bilgilere göre eğitim düzeyi ile sözleşmeli tarıma yönelim arasında anlamlı ilişki olduğunu belirtmiştir. Sanayi domatesinin pazarlanması ile ilgili yapılan çalışmada eğitim düzeyleri ortalama 8 yıl olan katılımcıların %92,6'sının sözleşmeli tarım yaptıklarını bildirilmiştir (Kazak ve ark. 2018).

Çizelge 4.1. Sözleşmeli üreticilerin eğitim düzeyi

Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar	2	2,1
İlkokul	19	20,2
Ortaokul	34	36,2
Lise	26	27,7
Yüksekokul/niversite	13	13,8

Üreticilerin hane sayısı ise 2 ile 10 arasında değişmekle birlikte katılımcılardan 85 kişi aile fertlerinin de üretime katıldığını belirtmiştir. İşletmede alışan sayısı ortalama 1,35 (en az 0, en fazla 10) olmakla birlikte, katılımcılar yapılan iş, ürün eşiidi ve arazi büyüklüğüne göre sayısı sezonda değişen gündelik işçiler ile çalışıldığını ifade etmişlerdir.

Tarımda kullanılan arazi büyüklüğü ve mülkiyeti incelenmiştir. Arazi büyüklüğü aralıklı olarak gruplar halinde tabloda verilmiştir (izelge 4.2). Bunlardan, sadece kendine ait

olan araziyi kullanan 55 kişi, sadece kiralayan 6 kişi ve hem de kendine ait hem kiralık arazi kullanan 33 kişi olarak bulunmuştur.

Çizelge 4.2. Arazi büyüklüğü dağılımı

Alan (da)	Frekans	Yüzde(%)
<50	11	11,7
50-100	38	40,4
100-200	29	30,9
200-300	2	2,1
>300	14	14,9

Katılımcıların yaklaşık yarısı 100 dönüm ve altında arazi büyüklüğüne sahiptir. 100-200 dönüm büyüklüğünde arazisi bulunanların sayısı 29, 200-300 dönüm arazisi bulunan 2 kişidir. Bununla birlikte 300 dönümden fazla araziye sahip olan ise 14 kişidir. Sözleşmeli tarım yapan ve yapmayan işletmeleri arazi büyüklüğü açısından karşılaştırılan çalışmalarda arazi bakımından büyük işletmelerin küçük olanlara göre sözleşmeli tarımı daha fazla benimsediğı belirtilmiştir (Özçelik 1999, Gürkan 2017). Üreticilerin sözleşmeli tarım yapmasında etkili olan kriterlerin işletme büyüklüğüne göre farklılık gösterip göstermediğı araştırılmıştır. İşletme büyüklüğüne göre üreticiler arasında fiyat ve satış garantisi, üretim girdileri tedariki, kredi/avans sağlama, teknik yardım ve alıcının makineli hasat yapması gibi kriterler açısından farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla kurulan araştırma hipotezleri sırasıyla verilmiştir. IBM SPSS (versiyon 20) programı kullanılarak yapılan Ki-kare analizlerinde bulunan p (test istatistiğı) değerleri $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyine göre değerlendirilerek sonuçlar tabloda gösterilmiştir.

H_0 = Fiyat ve satış garantisi vardır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Fiyat ve satış garantisi vardır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

$p=0,700 > 0,05$ ise H_0 kabul edilmiştir: Fiyat ve satış garantisi vardır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_0 = Girdi tedariki sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Girdi tedariki sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

$p=0,422 > 0,05$ ise H_0 kabul edilmiştir: Girdi tedariki sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_0 = Kredi/avans sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Kredi/avans sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

$p=0,072 > 0,05$ ise H_0 kabul edilmiştir: Kredi/avans sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_0 = Teknik yardım sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Teknik yardım sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

$p=0,527 > 0,05$ ise H_0 kabul edilmiştir: Teknik yardım sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_0 = Alıcı makineli hasat yapar diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık yoktur.

H_1 = Alıcı makineli hasat yapar diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

$p=0,027 < 0,05$ ise H_0 red, H_1 kabul edilmiştir: Kredi/avans sağlanır diyenler arasında işletme büyüklüğü açısından anlamlı farklılık vardır.

Üreticilerin sözleşmeli tarım yapmasında fiyat ve satış garantisinin olması, kredi sağlama ve teknik yardım önemli etkenler olarak görülmektedir (Engiz 2007). Ayrıca bazı ürünlerin üretiminde firmaların girdi temininde kolaylık sağlaması da sözleşmeli tarıma yönelmede etkili faktörler arasında gösterilmiştir (Engindeniz 2008). Anketlerden elde edilen veriler incelendiğinde fiyat ve satış garantisinin olması başta olmak üzere girdi tedarikinde kolaylık sağlanması, kredi/avans sağlanması ve alıcının makineli hasat yapması üreticilerin sözleşmeli tarım yapma kararını etkileyen kriterlerdir (Çizelge 4.3). Bu kriterlerin tercih edilme oranı işletme büyüklüklerine göre kıyaslanmıştır. Bunlardan sadece alıcının makineli hasat yapması kriterine göre, farklı büyüklükteki işletmeler arasında anlamlı farklılık görülmüştür ($p=0,027$). İşletme büyüklüğü arttıkça alıcının makineli hasadı sebebiyle sözleşmeli tarımı tercih etme oranı da artmaktadır. Karşılaştırılan diğer kriterlere göre ise işletme büyüklüğü açısından farklılık bulunmamıştır.

Çizelge 4.3. İşletme büyüklüğüne göre sözleşmeli tarım yapmayı etkileyen kriterler

	Arazi büyüklüğü (da)					p
	<50	50-100	100-200	200-300	>300	
Fiyat ve satış garantisidir	10 (90,9)	36 (94,7)	26 (89,7)	2 (100)	12 (85,7)	0,700
Girdi tedariki sağlanır	8 (72,7)	20 (52,6)	13 (44,8)	2 (100)	8 (57,1)	0,422
Kredi/avans sağlanır	7 (63,6)	24 (63,2)	17 (58,6)	1 (50)	3 (21,4)	0,072
Teknik yardım sağlanır	0	2 (5,3)	0	0	1 (7,1)	0,527
Alıcı makineli hasat yapar	5(45,5)	22(57,9)	25(86,2)	1(50)	11(78,6)	0,027

*Frekanslar ve parantez içinde yüzdeleri verilmiştir.

Üreticilerin bir tarımsal organizasyona üye olma durumu sorulduğunda ziraat odası, tarım kredi kooperatifi, tarımsal kalkınma kooperatifi ve pancar kooperatifine üye oldukları belirtilmiştir. Bu organizasyonlara üyelik durumu Çizelge 4.4’de verilmiştir.

Çizelge 4.4. Tarımsal organizasyon üye durumu

Organizasyon Adı	Üye Sayısı	Yüzde(%)
Ziraat Odası	85	90,4
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	61	64,9
Tarım Kredi Kooperatifi	42	44,7
Pancar Kooperatifi	18	16,9

Üreticilerin yüzde %90,4’ü tarımsal üretim konusunda zirai ilaç/gübre bayiliklerine danışmaktadır (Çizelge 4.5). Diğer çiftçilere danışma oranı %37,2, internet/medya kullananların oranı %27,7 ve tarım il/ilçe müdürlüklerine danışma oranı ise %16’dır.

Çizelge 4.5. Üreticilerin üretimle ilgili danışma tercihleri

Danışma Kanalı	Frekans	Yüzde
Zirai İlaç/Gübre Bayi	85	79,9
Diğer Çiftçiler	35	32,9
İnternet/medya	26	24,4
Tarım İl/İlçe Müdürlükleri	15	14,1
Birlik/Kooperatif	2	1,9
Ziraat Odası	2	1,9

Tohum, gübre, ilaç ve alet makine gibi girdiler işletmelere göre farklı zirai ilaç/gübre bayi, sözleşme yapılan firma ya da kooperatiften olmak üzere farklı yollardan temin edilmektedir (Çizelge 4.6). Bazı firmalar tohum ve fide temini için satış zamanı geri ödenmek üzere üreticilere avans sağlamaktadır. Üretimde kullanılan çeşitli alet ve makinelerin bir kısmı üreticilerin kendisine ait olup, bir kısmı kooperatiften kiralanmaktadır.

Çizelge 4.6. Girdi temini

Girdi türü	Frekanslar		
	Bayi	Firma	Kooperatif
Tohum/Fide	72	19	3
Gübre	68	3	23
İlaç	93	1	-
Alet/Makine	56	1	36

Ankete katılan bireyler tarımsal üretim için finansman ihtiyacınız var mı sorusuna 55,3 oranında evet demiştir. Kredi için ziraat bankasını kullananların sayısı 47, diğer bankaları kullanan 10 ve tarım kredi kooperatifinden kredi sağlayan 14 kişidir.

Katılımcıların yaklaşık yarısı tarım sigortası yaptırdığını ve %79,8'i ürünlerin üretiminden daha çok satışında zorlandıklarını belirtmiştir. Ayrıca 90 birey ürünlerin satışında diğer çiftçilerle ortak hareket ettiğini bildirmiştir.

Çizelge 4.7. Sözleşmeli tarım tecrübesi

Süre (Yıl)	Frekans	Yüzde(%)
1-5	13	13,83
6-10	47	50
≥11	34	36,17
Toplam	94	100

Sözleşmeli olarak tarımsal üretim yapan katılımcıların yarısı 6-10 yıl arasında, %36'sı ise 11 yıl ve üzerinde sözleşme tecrübesine sahiptir (Çizelge 4.7). Sözleşmeli tarımdan beklenen faydanın sağlanması bakımından sözleşmelerin devamlılığı önem taşımaktadır.

Sözleşmeli olarak ekip dikilen ürünler Çizelge 4.8'da üretim miktarları ile birlikte verilmiştir.

Çizelge 4.8. Sözleşmeli üretilen ürünler

Ürün	Miktar(ton)	Üretici Sayısı
Mısır (Silajlık)	5360	6
Fasulye	4050	45
Mısır (Tohumluk)	2726	68
Ispanak	2440	6
Biber (Kapya)	2257	33
Şekerpancarı	1940	8
Patates	1800	1
Lahana	1550	3
Bezelye	1386	40
Buğday	540	2
Soğan	450	1
Tatlı Mısır	180	1

Sözleşmeli olarak üretici sayısı bakımından en fazla üretilen ürün Çizelge 4.8'e göre tohumluk mısır olmakla birlikte bunu sanayiye yönelik üretilen fasulye, bezelye ve biber (kapya) takip etmektedir. Üretim miktarı açısından en fazla üretilen ürün ise silajlık mısırdır. Şekerpancarı sözleşmeli olarak üretilen en eski ve önemli ürünlerden olmasına rağmen son yıllarda Yenişehir ilçesinde üretiminin azaldığı belirtilmiştir.

Üreticilere sözleşmeli üretim yapılmadığında alıcı bulamama, düşük fiyattan satış, tek seferde satamama, transfer zorluğu ve çeşidin talep görmemesi gibi güçlükler ile karşılaşmış ve karşılaşmayacakları sorulmuştur (Çizelge 4.9). Elde edilen verilere göre katılımcıların sözleşmeli üretim yapmadıklarında bu durumlar ile karşılaşma oranları yüksek bulunmuştur.

Çizelge 4.9. Sözleşmeli tarım yapmama durumunda karşılaşılabilecek zorluklar

	Evet	Hayır
Alıcı Bulamama	89	5
Düşük fiyattan satış	92	2
Tek seferde satamama	87	7
Transfer zorluğu	78	16
Çeşidin talep görmemesi	82	12

Ayrıca katılımcılara sözleşmeli tarımı tercih etme nedenlerini belirlemek üzere sorular yöneltilmiştir. Alıcı ve ark. (2011) çalışmalarında sözleşmeli tütün üreticilerinin %46,30'unun, Gürkan (2017) Elmalı ilçesinde serada sözleşmeli üretim yapanların %91,2'sinin sözleşmeli tarımı alım garantisi sebebi ile tercih ettiğini belirtmiştir. Bu çalışmada benzer şekilde üreticilerin %91,5'inin fiyat ve satış garantisi sebebi ile sözleşmeli tarımı tercih ettiği bulunmuştur. Tarım ürünlerinin kısa ömürlü olması ve depolama gerektirmesi maliyet oluşturduğundan ürünlere alıcı bulmak üreticilerin başlıca sorunlarından biridir. Bu açıdan üreticiler için pazar bulma ve satış belirsizliğinden kurtulmak önem taşımaktadır.

Çizelge 4.10. Sözleşmeli tarımı tercih etme nedenleri

	Evet	Hayır
Fiyat ve satış garantisi	86	8
Üretim girdileri tedariki	51	43
Kredi kolaylığı	52	42
Teknik yardım	3	91
Alıcının makineli hasat yapması	64	30

Sözleşmeli tarımın tercih edilmesinde fiyat ve satış garantisinin başlıca sebep olduğu görülmektedir (Çizelge 4.10). Alıcının makineli hasat yapması hem alet ve makine ihtiyacı hem de diğer hasat giderleri açısından önemli bir tercih nedenidir. Üretim girdilerinin üreticilere sözleşme yapılan firma tarafından avans olarak verildiği ve satış zamanı ödemededen düşürüldüğü bildirilmiştir. Tercih nedenleri arasında en düşük oranda bulunan firmanın teknik yardımınıdır. Çiftçiler firmalardan ziyade kendi tecrübe ve birikimlerinin yanında genellikle zirai ilaç/gübre bayileri ve diğer çiftçilerden teknik yardım almaktadır.

Sözleşmelerin imzalanması ve uygulanması süreci ile ilgili üreticilerin bazı görüşleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar ve frekansları Çizelge 4.11'de verilmiştir. Buna göre üreticilerin sadece 24'ü sözleşmeleri okuduğunu, 90'ı sözleşmeleri okunabilir ve anlaşılır

düzyeyde bulmadığını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık yarısı kendisine bir nüsha verilmediğini ve 82'si sözleşmeye itiraz hakkı bulunmadığını belirtmiştir.

Çizelge 4.11. Sözleşmelerin hazırlanması ve uygulanması hakkında üretici görüşleri

	Evet	Hayır
Sözleşmeleri okurum	24(25,5)	70(74,4)
Sözleşmeler okunabilir ve anlaşılır	4(4,2)	90(95,7)
Sözleşme nüshası tarafıma verilir	46(48,9)	48(51)
Sözleşmeye itiraz hakkım vardır	12(12,7)	82(87,2)
Satış zamanı firmanın cayma hakkı vardır	31(32,9)	63(67)
Ödemeleri almakta zorluk yaşıyor mu?	45(47,8)	49(52,1)
Firma önerilerini uygulamadığınızda bir yaptırım oluyor mu?	76(80,85)	18(19,1)
Ürünlerin satın alınmaması durumu ile karşılaştınız mı?	52(55,3)	42(44,6)
Satış zamanı üreticinin cayma hakkı vardır	0	94(100)
Sözleşme kim tarafından hazırlanır	Alıcı Firma	Çiftçi
	84(89,4)	0
		Firma ve Çiftçi
		10(10,6)
Satış fiyatı nasıl belirlenir	Firma ile anlaşarak	Firma kendi belirler
	18(19,1)	66(70,2)
	Ürün miktarına göre	Taban fiyata göre
	0	10(10,6)

*Parantez içinde frekans yüzdeleri verilmiştir.

Katılımcıların %89,4'üne göre sözleşmeler alıcı firma tarafından hazırlanmakta, %70,2'sine göre alım fiyatı firma tarafından belirlenmektedir. Katılımcıların %19,1'i firma ile anlaşarak ve %10,6'sı ise taban fiyata göre belirlendiğini ifade etmiştir. Ürün fiyatlarının belirlenme şekli ürün çeşidine göre değişmektedir. Ekim zamanı sözleşme yapılırken belirlenen fiyatlar, piyasa durumuna göre satış zamanı güncellenebilmektedir. Sözleşmelere göre fiyat, alım garantisi, kaynak sağlamanın yanında firma üretim sürecindeki kararları kendi belirlemektedir. Firmanın önerilerinden kaynaklanan olumsuz bir durumla karşılaşp karşılaşmadığı sorusuna 53 üretici hayır demiştir. Teknik ve

nakdi sermayesi yeterli olması durumunda üreticilerin %79,8'i yine sözleşmeli tarım yapmayı tercih edeceğini söylemiştir.

Üreticilerin sözleşmeli tarımdan elde ettikleri gelirden memnun olup olmadıkları ve sözleşmeli tarımı sürdürüp sürdürmeyecekleri araştırılmıştır. Elde edilen veriler Çizelge 4.12'de verilmiştir. Elde edilen gelirden memnun olmayanların sayısı memnun olanlara göre daha fazla olmasına rağmen sözleşmeli tarımı sürdürecekt olanların sayısı vazgeçenlere göre daha fazla bulunmuştur. Özçelik (1999), bir çalışmasında sözleşmeli tarım yapan üreticilerle yaptığı anketlerden elde ettiği verilere göre benzer şekilde üreticilerin sözleşmeli üretimden sağladığı gelirden memnun olmadıklarını ancak sözleşmeli üretime devam edeceklerini belirtmiştir.

Çizelge 4.12. Üreticilerin sözleşme şartları hakkında görüşleri

	(Frekans)*				
	1	2	3	4	5
Sözleşme şartları çiftçilerin lehine midir?	13	76	2	1	2
Firmalar sözleşmede belirtilen şartları yerine getiriyor mu?	1	7	1	84	1
Sözleşmeli tarımdan elde ettiğiniz gelirden memnun musunuz?	6	45	31	11	1
Beklediğiniz faydaları aldınız mı?	3	49	28	12	2
Sözleşmeli tarımı sürdürme kararı	2	8	15	67	2

*1: Kesinlikle Katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Kararsızım 4: Katılıyorum 5: Kesinlikle katılıyorum

Bazı firmaların üretim sürecindeki kararlara dâhil olduğu belirtilmiş olup bunun elde edilecek ürünü ve fiyatını nasıl etkileyeceği hakkında sorular sorulmuştur. Buna göre firmalar girdileri üretim yapılan bölgeye göre seçmekte, ancak bu girdilerde sonradan değişiklik yapıldığında üreticiler olumsuz etkilenmektedir. Firmanın belirlediği girdilerden kaynaklanan verim düşüklüğü durumunda fiyat yeniden üretici lehine düzenlenmeyip üretim miktarına göre ödeme yapıldığı belirtilmiştir. Katılımcıların 76'sı

firmanın önerilerini uygulamadığında üreticiye bir yaptırım olmadığını belirtmiştir (Çizelge 4.11).

Hasat zamanı üreticilerin ürettikleri ürünü firmaların teslim almaması durumuyla karşılaşp karşılaşmadığı sorulmuştur ve katılımcıların 52'si evet yanıtını vermiştir. Satış zamanı firmanın cayma hakkı var mıdır sorusuna 63 hayır, 31 evet yanıtı verilmişken üreticinin cayma hakkı var mıdır sorusuna katılımcıların tamamı hayır demiştir (Çizelge 4.11). Bazı üreticiler firmaların, hasat zamanı geldiğinde zaman zaman daha uygun fiyattan ürün alarak kotalarını doldurduğunu ve kendi ürünlerini teslim almadıklarını bildirmişlerdir.

Çizelge 4.13. Ürünlerin teslim koşulları hakkında üretici görüşleri

	Evet	Hayır
Düşük verim sebebiyle fire fazla kesildi	87(92,5)	7(7,5)
Firmanın seçtiği girdilerden dolayı düşen ürün kalitesi için fire kesildi	84(89,4)	10(10,6)
Uygulamalarımından dolayı düşen ürün kalitesi için fire kesildi	82(87,2)	12(12,8)
Firma çeşitli sebeplerle ürünü zamanında teslim almadı	82(87,2)	12(12,8)
Ürünü zamanında teslim edemedim	20(21,3)	74(78,7)

*Parantez içinde frekans yüzdeleri verilmiştir.

Ürünlerin teslim zamanı ambalaj ve taşıma koşulları genellikle firma tarafından sağlanmaktadır. Katılımcıların %77,7'si firmanın kendi hasat makineleri ile hasat yaparak ürünü teslim aldığını belirtmiştir. Çizelge 4.13'te ürünlerin teslim aşaması ile ilgili karşılaşılan durumlar verilmiştir. Üreticilerin %87,2'si ürününün zamanında teslim alınmaması durumu ile karşılaştığını bildirmiştir. Firmaya ürününü zamanında teslim edemeyen üretici sayısı ise 20'dir. Çiftçinin kendisinin ya da firmanın uygulamalarından kaynaklanan verim düşüklüğü durumunda genellikle fire kesilmektedir.

Hastalık, dolu, kuraklık ve zararlılar gibi tehlikelerden dolayı oluşan ürün kayıplarında sorumluluk üreticiye yüklenmektedir. Katılımcıların %88,3'ü üretici olarak zarara uğradığını, %9,6'sı zararının yaptırdığı tarım sigortası tarafından karşılandığını kalan ancak %2,1'i sorumluluğun firmayla ortak paylaşıldığını belirtmiştir. Ancak tarım sigortası yaptırıyor musunuz sorusuna katılımcılarının yaklaşık yarısı evet yanıtını vermiştir. Verilen yanıtlar arasındaki çelişki aynı sezonda birden fazla çeşit ürün yetiştirilmesi ve her ürün için sigorta yaptırılmıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Hasattan sonra satış zamanı ödemeler ve teslim koşullarını incelemek üzere katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Ödemeler firmalar genellikle taksitli ve bir kısmı peşin bir kısmı taksit olmak üzere peşin+taksitli şekilde yapılmaktadır. Ödeme sırasında üreticilere üretim sürecinde sağlanan tohum, gübre gibi girdiler ödenecek miktardan düşülmektedir. Katılımcıların 45'i ödemeleri zamanında almak ile ilgili sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca ürün kayıpları ve verim düşüklüğü gibi nedenlerden dolayı alıcı firmalar tarafından fire kesildiği belirtilmiştir.

Çizelge 4.14. Sözleşmeli tarımın avantajları hakkında görüşe ilişkin frekanslar

Avantaj	Frekanslar*				
	1	2	3	4	5
Alım garantisi	16	65	9	3	1
Fiyatın alıcı ve üretici tarafından belirlenmesi	10	38	23	19	4
Üretimin planlı yapılması	22	50	10	10	2
Talebe yönelik çeşit üretme	14	49	29	2	0
Daha kaliteli ürün elde edilmesi	6	62	20	6	0
Girdi temininde kolaylık	25	60	7	2	0
Firmanın teknik yardımı	6	38	40	10	0
Hasatta mekanizasyon ve transfer kolaylığı	61	27	3	3	0

*1: Kesinlikle katılıyorum 2: Katılıyorum 3: Kararsızım 4: Katılmıyorum 5: Kesinlikle Katılmıyorum

Çizelge 4.15. Sözleşmeli tarımın dezavantajları hakkında görüşe ilişkin frekanslar

Dezavantaj	Frekanslar*				
	1	2	3	4	5
Sözleşmelerin firma tarafından hazırlanması	41	50	1	1	1
Ürünün piyasa değerinin daha yüksek olması	14	64	15	1	0
Fire kesilmesi	63	28	1	1	1
Alıcının belirlediği girdilerden kaynaklanan kayıpların ödemeye yansıtılması	15	69	7	3	0
Ödemelerin peşin yapılmaması	10	67	16	1	0
Sorunların çözümünde yasal işlemlerin uzun sürmesi	74	17	3	0	0

*1: Kesinlikle katılıyorum 2: Katılıyorum 3: Kararsızım 4: Katılmıyorum 5: Kesinlikle Katılmıyorum

Sözleşmeli tarımın avantaj ve dezavantajları ele alınarak yöneltilen sorulara verilen yanıtlar Çizelge 4.14 ve Çizelge 4.15’de verilmiştir. Avantaj ve dezavantajların çiftçilerin sözleşmeli tarımı sürdürme kararı arasındaki ilişkiler ki-kare analizleri ile incelenmiştir (Çizelge 4.16, Çizelge 4.17 ve Çizelge 4.18).

H_0 =Ürünün alım garantisi avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H_1 =Ürünün alım garantisi avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

Çizelge 4.16. Ürünün alım garantisi avantajının etkisi

	Avantaj (n=71)	Avantaj değil (n=4)	p
Sözleşmeli tarım yapmayı sürdürecektir	65(91,5)	1 (25)	0,005

Ürünün alım garantisi avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme açısından farklılık vardır(p=0,005). Alım garantisi üreticiler açısından başlıca

avantajlardan biridir. Ancak katılımcıların sözleşmeli tarımı sürdürme kararını etkileyip etkilemediğini araştırmak amacıyla avantaj ve avantaj değil diyenlerin sürdürme oranı incelenmiştir. Buna göre alım garantisinin olması avantajdır diyen 71 kişi içinde sözleşmeli tarımı devam ettirecek olan sayısı 65 iken avantaj değil diyen 4 kişiden sözleşmeli tarımı sürdüreceği olan 1 kişidir. Aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup sözleşmeli tarımın devam ettirilmesi açısından önemli bir avantaj olduğu görülmektedir.

H_0 =Girdi temininde kolaylık avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H_1 = Girdi temininde kolaylık avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

Çizelge 4.17. Girdi temininde kolaylık avantajının etkisi

	Avantaj (n=42)	Avantaj değil (n=19)	p
Sözleşmeli tarım yapmayı sürdüreceği	36 (85,7)	17 (89,5)	0,519

Girdi temininde kolaylık avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme açısından farklılık yoktur ($p=0,519$). Avantaj diyen 42 kişi içinde sözleşmeli tarımı sürdüreceğini belirten 36 kişi iken avantaj değil diyen 19 kişiden sürdüreceği olan 17 kişidir. Girdi temini sözleşmeli üretim için önemli bir avantaj olarak görülse de avantaj ve avantaj değil diyen grupların kendi içinde sözleşmeleri sürdürme yüzdeleri yakın olduğundan istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır.

H_0 =Hasat ve transfer kolaylığı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık yoktur.

H_1 = Hasat ve transfer kolaylığı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme kararı açısından farklılık vardır.

Çizelge 4.18. Hasat ve transfer kolaylığı avantajının etkisi

	Avantaj (n=74)	Avantaj değil (n=3)	p
Sözleşmeli tarım yapmayı sürdürecek	67(90,5)	1(33,3)	0,035

Hasat ve transfer kolaylığı avantajı var diyenler ve yok diyenler arasında sözleşmeli tarımı sürdürme açısından farklılık vardır($p=0,035$). Hasat ve transfer kolaylığının olması avantaj diyen 74 kişiden sözleşmeli tarımı sürdürecek olan 67 kişi iken avantaj değil diyen 3 kişiden sürdürecek olan 1 kişidir. Aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup sözleşmeli tarımın devam ettirilmesi açısından önemli bir avantaj olduğu görülmektedir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada sözleşmeli tarımın dünyada ve Türkiye’de gelişimi, uygulandığı alanlar ve tarımsal üretime etkileri üzerinde durulmuştur. Araştırma için Bursa ili Yenişehir ilçesinde sözleşmeli üretim yapan işletmeler ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Anket verileri 2021 yılı üretim verileri ve buna bağlı katılımcı görüşlerinden oluşmaktadır. Anketlerden elde edilen veriler IBM SPSS (versiyon 20) istatistik programı ile analiz edilmiştir.

Yenişehir ilçesi tarıma elverişli yapısıyla özellikle sebze ve meyve tarımında önemli konuma sahiptir. İç piyasaya ürün arzının yanı sıra ihracat ve sanayiye yönelik üretim yapılmaktadır. Sözleşmeli üretim genellikle gıda ve yem sanayi, ihracat amaçlı ve tohumluk üretiminde uygulanmaktadır. Bunlardan başlıca üretimi yapılan ürünler ise muhtelif biber, fasulye, bezelye ve tohumluk mısırdır.

Sözleşmeli üretim yapan üreticilerin sosyoekonomik durumları incelendiğinde eğitim seviyesi ortalama 9,2 yıl, yaş ortalaması 45,5’tir. Eğitim seviyesi diğer çalışmalara göre daha yüksek bulunmuştur. Kazak ve ark. (2018) çalışmasında ortalama eğitim süresinin 7,94 olduğunu bildirmiştir. İşletmelerin %52,1’i 100 da ve altında, %30,9’u 100-200 da arası ve %17’si 200 dekinden fazla arazi büyüklüğüne sahiptir. Sözleşmeli üreticilerin davranışları ile ilgili yapılan daha önceki çalışmalarda işletme büyüklüğü arttıkça sözleşmeli tarıma yönelimin de arttığı gözlemlenmiştir (Akçay ve ark. 2000, Gürkan 2017). 50-100 da büyüklüğünde arazisi olanların kredi kullanma oranı diğer işletmelere göre daha yüksek bulunmuştur. Katılımcıların %13,8’i 1-5 yıllık, %50’si 6-10 yıllık ve %36,2’si 10 yıldan fazla sözleşmeli üretim tecrübesine sahiptir. Buna göre üreticilerin %86,2’sinin en az 6 yıllık tecrübeye sahip olduğu bulunmuştur. Sözleşmeli tarımdan beklenen faydanın alınması ve amacına ulaşması açısından sözleşmelerin sürekliliği önemli görülmektedir.

Üreticilerin %90,4’ü Ziraat odasına, %64,9’u Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ve %44,7’si Tarım Kredi Kooperatifine üye olduğunu belirtmiştir. Kazak ve ark. (2018), çalışmasında anket yapılan üreticilerin %97’sinin ziraat odası ve %3’ünün köy kalkınma

kooperatifine üye olduğunu bildirmiştir. Ayrıca girdilerin nereden temin edildiğine dair soruya 94 katılımcıdan 23'ü gübreyi ve 36'sı alet/makineyi kooperatiften sağladığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra teknik ve nakdi sermayesi yeterli olsa bile sözleşmeli tarımı yine tercih edecek olanların oranı %79,8'dir. Engiz (2007) patates tohumluğu üretiminde sözleşmeli üretim ile görüşlere yer verdiği çalışmasında bu oranı %22,2 olarak bulmuştur.

Sözleşmeli tarım yapılmadığında üreticiler bir takım risklerle karşılaşmaktadır. Sözleşme yapmama durumunda üreticilerin 89'u alıcı bulamama, 92'si düşük fiyattan satış, 87'si ürünü tek seferde satamama, 78'i transfer zorluğu ve 82'si çeşidin talep görmemesi riskiyle karşılaşmış demektir. Sözleşmeli tarımın tercih edilme nedenleri arazi büyüklüğüne göre incelendiğinde alıcı firmaların kredi/avans sağlaması açısından işletme ölçeğine göre anlamlı fark bulunmuştur. Küçük işletmelerin sözleşmeli tarımı tercih etmesinde aynı ve nakdi avans sağlanması faktörü daha önemlidir. Ayrıca yine işletme büyüklüğüne göre kredi kullanım oranları incelenmiştir ve işletme ölçeği küçüldükçe kredi kullanım oranının arttığı belirlenmiştir. Kredi kullanımında kolaylık sağlaması sözleşmeli tarımın benimsenmesinde önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (Özçelik ve ark. 2005).

Üreticilerin sözleşmeli tarımı tercih etme nedenleri incelenmiştir. Buna göre katılımcıların 86'sı fiyat ve satış garantisi olduğu için, 64'ü alıcının makineli hasat yapması, 52'si kredi kolaylığı, 51'i üretim girdileri tedarikinde kolaylık sağlanması ve 3'ü ise alıcı firmaların teknik yardımı sebebiyle sözleşmeli üretim yaptığını söylemiştir. Alıcı ve ark. (2011) sözleşmeli tütün üreticilerini konu alan çalışmalarında sözleşmeli tarımın alım garantisi sebebiyle tercih edilme oranını %46,30, Gürkan (2017) ise benzer bir çalışmada bu oranı %91,2 olarak bulduğunu belirtmiştir. Dere (2006) Sultandağı kirazının pazarlama sorunları ile ilgili yaptığı çalışmada üreticilerin rahatlıkla alıcı bulması nedeniyle sözleşmeli tarımın uygulanmasını zorlaştırdığını belirtmiştir. Firmaların alet, makine kolaylığı ve ilaç, gübre, tohum gibi girdileri sağlaması özellikle küçük işletmelerin sözleşmeli tarıma yönelmesinde önemli rol oynamaktadır (Güneş 1999). Teknik yardım için tercih edenlerin oranı ise diğer etkenlere göre düşük bulunmuştur, bu oran katılımcıların kendi bilgi ve birikimlerinin yanı sıra danışmanlık sorusuna verilen yanıtların içerisinde zirai ilaç, tohum ve gübre bayiliklerine danışma

oranının yüksek olması ile açıklanabilir. Çiftçiler genellikle üretim sürecinde tohum/fide tedariki veya karşılaştıkları sorunlar için bayilere danışmaktadır.

Ankete katılan üreticilerin %89,4'ü sözleşmelerin firma tarafından hazırlandığını belirtmiştir. Buna bağlı olarak ürün alım fiyatı da firmalar tarafından belirlenmektedir. Sözleşmelerin tek taraflı olarak alıcı tarafından hazırlanması sözleşmeli tarımın uygulanmasında görülen temel sorunlardan biridir. Bu durumun büyük işletmelerin sermaye birikimini arttırdığı ancak küçük işletmeleri tarım işçisi durumuna getirdiği ve küresel şirketlerin gıda egemenliğine yol açacağı düşünülmektedir (Teoman ve Tartıcı 2012, Ulukan 2013, Taşdoğan 2019). Üreticiler büyük firmalar karşısında söz sahibi olamamaktadır. Bununla birlikte mevcut tarımsal örgütlenmelerin sözleşmelerin hazırlanması, imzalanması ya da diğer aşamalarında etkisinin bulunmadığı bildirilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu sözleşmeleri okunabilir ve anlaşılır düzeyde bulmadığından okumamakta, ayrıca sözleşmeye itiraz haklarının olmadığını düşünmektedir.

Sözleşme şartları hakkında üretici görüşleri incelenmiştir. Buna göre katılımcıların %94,6'sı sözleşme şartlarını üretici aleyhine bulmaktadır, %90,4'ü firmaların sözleşme şartlarını yerine getirdiğini belirtmektedir. Engiz (2007) çalışmasında katılımcıların %41,67'sinin, Gürkan (2017) %12,9'unun, Alıcı ve ark. (2011) ise %83,33'ünün sözleşmelerin üretici aleyhine olarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Üreticilerden %55,3'ü sözleşmeli tarımdan beklediği faydayı alamadığını, %73,4'ü sözleşmeli tarımı sürdüreceğini ve %10,6'sı ise sürdürmeyeceğini belirtmiştir. Buna karşın Gürkan (2017) çalışmasında katılımcıların %63'ünün beklenen faydayı yüksek düzeyde, %32'sinin kısmen ve %5'inin düşük düzeyde sağladığını belirtmiştir. Katılımcıların %54,2'si sözleşmeli tarımdan elde ettiği gelirden memnun değildir. Özçelik (1999) çalışmasında elde edilen gelirden memnun olmasa da üreticilerin sözleşmeleri devam ettirmeyi düşündüğünü bildirmiştir.

Sözleşmeli tarımın avantajları incelenerek üreticilerin sözleşmeli tarımı devam ettirme kararına etkileri araştırılmıştır. Hasatta mekanizasyon ve transfer kolaylığı (%93,6) girdi temininde kolaylık (%90,4) ve alım garantisi (%86,1) başlıca avantajlar olarak görülmektedir. Bunları sırasıyla üretimin planlı yapılması (%76,6), daha kaliteli ürün elde

edilmesi (%72,3), talebe yönelik çeşit üretme (%67), sözleşmelerin alıcı ve üretici tarafından belirlenmesi (%51), firmanın teknik yardımı (%46,8) takip etmektedir. Bunlardan alım garantisi ve hasat/transfer kolaylığı olmasının sözleşmeli tarımı sürdürme kararını olumlu etkilediği bulunmuştur. Alıcı ve ark. (2011) alım garantisi (%46,30) ve avans sağlama (%24,07) yönünden avantajlı görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca katılımcılara sözleşmeli tarımın dezavantajları sorulmuştur. Buna göre sözleşmelerin firma tarafından hazırlanması (%96,8), sorunların çözümünde yasal işlemlerin uzun sürmesi (%96,8), fire kesilmesi (%96,8), alıcının belirlediği girdilerden kaynaklanan kayıpların ödemeye yansıtılması (%89,4), ürünün piyasa değerinin daha yüksek olması (%82,9) ve ödemelerin peşin yapılmaması (%81,9) oranında dezavantaj olarak belirtilmiştir.

Sözleşmeli tarım etkin şekilde uygulandığında hem üreticiler hem de alıcı firmalar açısından önemli faydalar sağlamaktadır. Özellikle üretici gelirinin artması ve istikrarın sağlanmakta böylelikle sermaye birikimini ile yeni üretim dönemi için kaynak ve teknolojik gelişmelere adapte olma kabiliyeti kazandırmaktadır. Bu sebeple yaygınlaştırılması ve uygulanmasındaki sorunların çözülmesi önem taşımaktadır. Bu sorunların çözümünde sözleşmeli tarımın tüm tarafları; üreticiler, firmalar ve kamu kuruluşları bir araya gelmelidir.

Sözleşmeli tarımın benimsenmesinde ve sürdürülmesinde alım garantisi, girdi temini, kredi kullanımında kolaylık ve hasat ve mekanizasyon kolaylığı etkili olmaktadır. Ancak bu tür avantajlara rağmen uygulamada bazı sorunlar yaşandığı görülmüştür. Sözleşmelerin yalnızca alıcı firmalar tarafından hazırlanması diğer sorunları da beraberinde getirmektedir. Fiyatların genellikle alıcı firma tarafından belirlenmesi bu sorunlardan biridir. Üreticiler ürünü satıp satamama belirsizliğinden kurtulmak için sözleşmeli tarıma yönelmekte ve belirlenen fiyat piyasa fiyatının altında kaldığında dezavantajlı duruma düşmektedir. Bunun için sözleşmelerin hazırlanması ve imzalanması sürecine üretici birlikleri gibi üçüncü tarafların da dâhil olması faydalı olacaktır.

Sözleşme şartlarının yerine getirilmesi konusunda üreticiler alıcı firmaların genellikle şartları yerine getirdiğini belirtmiştir. Ancak zaman zaman ürünlerin teslim alınmaması

durumu ile karşılaştığı belirlenmiştir. Üreticiler bu tür durumlar ile karşılaştığında itiraz hakkını kullanmamaktadır. Bunun sebebi ise yasal işlemlerin uzun sürmesi olarak ifade edilmiştir. Bazı üreticiler ise sözleşmelere itiraz hakkının olmadığını düşünmektedir. Sözleşmeli tarım ile ilgili yasal mevzuat hakkında üreticilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca sözleşmelerin takibinin yapılabilmesi için sözleşmelerin bir nüshasının Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı il ve ilçe müdürlüklerine teslim edilmesi gerektiği ancak uygulamada eksiklikler olduğu üreticiler tarafından belirtilmiştir. Sözleşmelerin doğru şekilde uygulanması ve bu amaçla takibin yapılması ayrıca sözleşmeli üretim verilerinin kayıt altına alınması amacıyla bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abarghouei M.M, Borazjani, M.A, Mohammadi, H.,Salarpour, M. 2020. Effect of Contract Farming on the Income and Risk of Pistachio and Saffron Producers in Iran. *Revista de Ciencias Agroveterinarias*, 19(2):204–216.
- Ağır, H.B. 2018. Adana İli Besi Sığırcılığında Uygulanan Sözleşmeli Üretim Modelinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Akçay, Y., Çiçek, A., Uzunöz, M., Sayılı, M. 2000. Tokat İlinde Sözleşmeli Domates Yetiştiriciliğinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi.4.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi,6-8 Eylül 2000, Tekirdağ.
- Alıcı, S., Yılmaz, G., Kınay, A. 2011. Tokat-Erbaa İlçesinde Sözleşmeli Tütün (Nicotiana tabacum L.) Tarımı ve Üretici Davranışlarının İrdelenmesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2011, 28(1):53-59.
- Anonim, 2008. Sözleşmeli Üretim İle İlgili Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2008,26 04). *Resmi Gazete* (Sayı: 26858). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080426-5.htm>
- Anonim, 2010. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tatin-fabrikasini-anadolu-efes-aldi-14332356>. Erişim Tarihi:01.04.2022.
- Anonim, 2012. Yenişehir Sürdürülebilir Kalkınma Çalıştayı. Tosyov.07 Temmuz 2012.
- Anonim, 2015. Çiğ Sütün Sözleşmeli Usulde Alım Satımına İlişkin Yönetmelik (2015,16 04). *Resmi Gazete* (Sayı: 29328). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150416-7.htm>
- Anonim, 2018a. Kanatlı Hayvancılık Sektör Politika Belgesi. Tarım ve Orman Bakanlığı, TAGEM, Ankara.
- Anonim, 2018b. On birinci Kalkınma Planı Gıda Sanayi Taslak Raporu. Erişim adresi: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/msarica/128428/G%C4%B1da%20Sanayii%20Grubu%20Taslak%20Raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 05.04.2022.
- Anonim, 2019a. Sektör raporu. Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Arge Şubesi.
- Anonim, 2019b. Türkiye Tarımsal Görünüm Saha Araştırması. Kredi Kayıt Bürosu. <https://www.kkb.com.tr/Resources/ContentFile/2019>.
- Anonim, 2020. Yenişehir Hakkında, <https://www.bursa-yenisehir.bel.tr/bel/yenisehir/yenisehir-hakkında/205>. Erişim Tarihi:01.04.2022.
- Anonim, 2021a. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Yenişehir’de Biber Hasat Şenliği Gerçekleştirildi. <https://bursa.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/GormeEngellilerDetay.aspx?OgeId=1153&Liste=Haber>.
- Anonim, 2021b. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri. <https://www.tarimkredi.org.tr/faal%C4%B1yetler/sozlesmeli-uretim>. Erişim Tarihi:13.03.2021.
- Anonim, 2021c. <https://www.yenisehirtb.org.tr/v2/wp-content/uploads/2021/03/Faaliyet-Raporu-2020.pdf>. Erişim Tarihi:01.04.2022.
- Anonim, 2021d. Türkiye Sebze Üretim Verileri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2021-37249>. Erişim Tarihi:02.05.2022
- Anonim, 2022a. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. Bursa Valiliği. <http://www.bursa.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler>. Erişim Tarihi: 02.05.2022.

- Anonim, 2022b. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/bursa/yenisehir/demografi>. Erişim Tarihi: 02.05.2022.
- Anonim, 2022c. T.C. Ticaret Bakanlığı Devlet Yardımları Rehberi. Erişim Adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5b87fac913b8761160fa1cf0/Devlet_Yardimlari_Rehberi.pdf. Erişim Tarihi: 24.04.2022.
- Arısoy, H. 2010. Konya İli Buğday Üretim Faaliyeti ve Üreticilerin Çeşit Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin Analizi. *Ankara Üniversitesi Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (355) , 40-43.
- Aydemir, C., Pıçak, M. 2008. Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*,(10):129-147.
- Aydın, B. 2007. Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65):91–105.
- Birthal, P.S., Joshi, P.K., Gulati, A. 2005. Vertical Coordination in High-Value Commodities: Implications for Smallholders. *Markets, Trades and Institutions Division*,85.
- Benek, S. 2009. Gap Bölgesi'nde Modern Tarımın Ve Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişmesinde Bir Araç Olarak Sözleşmeli Tarım Modelinin Önemi. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(1):77 - 87.
- Bulut, Y., Güngör, M. 2008. Ki-Kare Testi Üzerine. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 84-89.
- Çallı, Ç., Çaylan, D.Ö. 2021. Sanayi İşletmelerinin Tedarik Zinciri Fonksiyonlarının Dijital Dönüşümü. *Verimlilik Dergisi*, Özel Sayı:171-187.
- Da Silva, C.A.B. 2005. The Growing Role of Contract Farming in Agri-Food Systems Development: Drivers, Theory and Practise. *gricultural Management, Marketing and Finance Service*, FAO, Roma.
- Demirbaş, N., Tosun, D. 2005. Türkiye'de Tarımın Sanayi İle Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*,2(2):27-34.
- Dere, H.E 2006. Tarımsal Pazarlama Sorunları Ve Sultandağı Kirazı Üzerine Bir Araştırma. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Doğan, N., Adanacıoğlu, H. 2021. Has Contract Farming Increased the Resilience of Farms in the COVID-19 Pandemic? A Case Study from Turkey. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi* 31 (2021): 194-201
- Eaton, C., Shepherd, A. 2001. Food and Agriculture Organization of the United Nations. *Agricultural Services Bulletin* 145. Food and Agriculture Organization, Rome.
- Engindeniz, S. 2008. İzmir'de Sözleşmeli ve Sözleşmesiz Domates Üretiminin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi. *Alatarım Dergisi*. 7(1):44-51.
- Engiz, A.M. 2007. Türkiye'de Patates Tohumluğu Üretiminin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi-Nevşehir Örneği. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- FAO, 2017. Contract farming and the law: What do farmers need to know?. Food and Agriculture Organization, Rome.
- FAO, 2020. The State of Agricultural Commodity Markets 2020. Agricultural markets and sustainable development: Global value chains, smallholder farmers and digital innovations. Rome, FAO. <https://doi.org/10.4060/cb0665en>. Erişim Tarihi:10.03.2021.

- Farm Business Economics Branch. 1996. Farmers' Use of Marketing and Production Contracts. Economic Research Service, Rural Economy Division. Washington DC: US Dept of Agriculture.
- Güneş, E. 1999. Bursa İlinde Sanayiye Yönelik Sebze Üreten Tarım İşletmelerinin Ve Sebze İşleme Sanayinin Ekonomik Analizi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Gürkan, G. 2017. Elmalı İlçesinde Serada Sözleşmeli Tarımın Benimsenmesi Ve Yayılmasını Etkileyen Faktörlerin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Antalya.
- Greenwood, P. E., Nikulin, M. S. 1996. *A guide to chi-squared testing*. John Wiley & Sons, (280).
- Glover, D., Kusterer, K. 1990. Small Farmers Big Business Contract Farming and Rural Development. The Macmillan Press, ISBN 0-333-52407-1, Great Britian.
- Kadakoğlu, B., Karlı, B. 2021. Türkiye’de Patates Üretimi, İhracatı ve Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16 (1):7-16.
- Kazak, G., Özşenler, S., Artukoğlu, M.M., Yıldız, Ö. 2018. Sanayi Domatesi Üretimi ve Pazarlamasında Karşılaşılan Sorunlar: İzmir İli Torbalı İlçesi Örneği . *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(2):215-223.
- Kelley, C.R. 1995. Agricultural production contracts: drafting considerations. *Hamline L. Rev.*, 18, 397.
- Kılıç, İ., Bor, Ö. 2009. Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (86):102–120.
- Kılıç, S. 2016. Ki-kare Testi. GATA Epidemiyoloji Bilim Dalı Başkanlığı. *Journal of Mood Disorders (JMOOD)* 2016;6(3):180-2.
- Kızılaslan, H., Yalçın, A. 2012. Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Sistemleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2):119-140.
- Konak, K., Armağan, G., Cankurt, M. 2000. Aydın İlinde Tarım Sanayi İlişkilerinde Sözleşmeli Tarımın Etkinliği. 4. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 6-8 Eylül 2000, Tekirdağ.
- Kubat, A., Ayaşlıgil, T. 2002. Doğa bilimlerinde Ki-Kare Bağımsızlık Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi Testi Uygulanmasında Spss Programı Kullanımı. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, B(1):156.
- Özçelik, A., Turan, A., Tanrıvermiş, H. 1999. Türkiye’de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım, TEAE Yayınları No. 14, Ankara.
- Özçelik, A., Erdoğan, G., Artukoğlu, M.M. 2005. Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları. Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3 – 7 Ocak 2005.
- Özkaya, G. 2020. Biyoistatistik Ders Notları. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, Bursa.
- Öztürk, Ş. 2009. Tarım Alanında Büyük Firmaların Gelişmesinin Tarım Sektörleri Üzerindeki Etkisi: Abd Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1):135-141.
- Pakdemirli, B. 2020. Sözleşmeli Tarımsal Üretim: DİTAP Modeli. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(1) 81–88.
- Perry, J. D., Morehart and J. Johnson. 1996. Farmer’s Use of Marketing and Production Contracts, USDA, Farm Business Economic Branch, ERS, AER 747.
- Rehber, E. 1998. Sözleşmeli Tarım Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 03(1 ve 2):23-37.

- Rehber, E. 2006. Tarımda Endüstrileşme ve Küreselleşme. *İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi*, (477):20-25.
- Shi, Z.,Cao, E. 2020. Contract farming problems and games under yield uncertainty. *Australian Journal of Agricultural & Resource Economics*, 64(4):1210–1238.
- Sırma, K.A. 2019. Türkiye’de Sözleşmeli Tütün Üretimi Denizli İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Muğla.
- Rahmi, T., Karabak, S., Bolat, M., Pehlivan, A., Şanal, T., Acar, O., Külen, S., Güneş, E., Albayrak, M. 2018. Ankara İlinde Un Fabrikalarının Buğday Alım Kriterleri, Üretim ve Pazarlama Yapıları. *Biotech Studies*.
- Taşcıoğlu, Y., Sayın, C. 2005. Türkiye' de Kesme Çiçek Üretim ve İhracat Yapısı. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(3):343 - 354.
- Taşdoğan, B. 2019. Uluslararası Çerçevde Gıda Rejimleri, Çok Uluslu Tarım Gıda Şirketleri Ve Sözleşmeli Üreticilik. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(17): 369-383.
- Teoman, Ö., Tartıcı, N.B. 2012. Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2):163-184.
- Turhan, Ş., Vural, H., Erdal, B. 2013. Bursa Tarımının Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(1): 27-38.
- Turhan, Ş. 2005. Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(1):13-24.
- Ulukan,U. 2013. Devlet, Tarım Sermaye Tarımda Kapitalist Dönüşümü Yeniden Tartışmak. *Eğitim Bilim Toplum*, 11(43):56 - 78.
- UNCTAD, 2011. Non-Equity Modes of International Production and Development. World Investment Report. United Nations Conference on Trade and Development(UNCTAD).
- Vicol, M. 2019. Potatoes, Petty Commodity Producers and Livelihoods: Contract farming and agrarian change in Maharashtra, India. *Journal of Agrarian Change*, 1(135). <https://doi.org/10.1111/joac.12273>.
- Vural, H., 2012. Tarım ve Gıda Ekonomisi İstatistiği, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders notları No:107, Bursa, 115.
- Yamane, T. 2010. Temel örnekleme yöntemleri. (Çev.) Esin, A., Aydın, C., Bakır, M.A & Gürbüzsel, E. 3. baskı. İstanbul: Literatür.

EKLER

EK 1. Üretici Anket Formu

Sözleşmeli Tarımın Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar
Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tez Çalışması
Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçilere Uygulanan Anket Formu

1. Köyü .....
2. Adı Soyadı :
3. Yaş: .....
4. Cinsiyet: a)Kadın b)Erkek
5. Medeni Hali : a)Evli b)Bekar c)Boşanmış
6. Eğitim Durumu : a)Okur-Yazar Değil b)Okur-Yazar c)İlkokul
d)Ortaokul e)Lise f)Yüksek Okul/Üniversite
7. Ailedeki birey sayısı: .....
8. Tarımsal tecrübesi: .....yıl
9. Tarım dışında geliriniz var mı?
a)Evet b)Hayır
10. Ailedeki diğer fertler de üretime katılıyor mu?
a)Evet b)Hayır
11. İşletmenizde aile fertleri hariç kaç kişi çalışmaktadır?
..... kişi
12. Tarımsal üretim yaptığınız arazinizin büyüklüğü ne kadardır?(Dönüm olarak)
a)50'den az b)50-100 c)100-200 d)200-300 e)300'den fazla
13. Tarımsal üretim yaptığınız arazinin mülkiyeti kime ait?
a)Kendime ait b)Kira c)Kiraya tutulan arazi d)Ortağa tutulan arazi
14. Tarım ile ilgili herhangi bir organizasyona üyeliğiniz var mı?(Cevabınız evet ise lütfen belirtiniz)
a)Evet .....
b)Hayır
15. Tarımsal üretim yaparken en çok nereden teknik danışmanlık yardımı alırsınız?
a)Zirai İlaç/Gübre Bayilikleri b)Tarım İl/ilçe Müdürlüğü c)Ziraat Odası
d)Sulama Birliği e)Diğer Çiftçiler f)İnternet/Medya
16. Üretim için girdileri nasıl/nereden temin ediyorsunuz?

Tohum/Fide	
Gübre	
İlaç	
Alet/makina	
Diğer	

17. Üretim için finansmana ihtiyaç duyuyor musunuz?
a)Evet b)Hayır
18. 17. Soruya cevabınız evet ise gerekli finansmanı nasıl sağlıyorsunuz?
a)Ziraat Bankası b)Tarım Kredi Koop. c)Diğer bankalar d)Borç alıyorum
19. Tarım sigortası yaptırıyor musunuz?
a)Evet b)Hayır
20. Yetiştirdiğiniz ürünlerin üretiminde mi yoksa satışında mı daha çok zorluk yaşıyorsunuz?
a)Üretimde b)Satışında
21. Kaç yıldır sözleşmeli üretim yapıyorsunuz?
a)1-5 yıl b)6-10 yıl c)11 yıl ve üzeri
22. Ürünlerinizi satarken diğer üreticiler ile ortak hareket ediyor musunuz?
a)Evet b)Hayır

23. Sözleşmeli olarak hangi tarım ürünlerini üretiyorsunuz?

Ürün	Üretim miktarı (Dönüm başına)	Ürün Çeşidi

24. Bu ürünleri sözleşmeli olarak yetiştirmeseydiniz ne tür pazarlama güçlükleri ile karşılaşırđınız?
- Alıcı bulamama riski Evet Hayır
- Ürün fiyatının düşüklüğü Evet Hayır
- Ürünün tek seferde satılamaması Evet Hayır
- Taşıma/transfer zorluğu Evet Hayır
- Üretilen çeşidin talep görmemesi Evet Hayır
25. Sözleşmeli tarım yapma kararını verirken hangi kriterler etkili oldu?(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)
- a)Fiyat ve satış garantisi
- b)Üretim girdileri tedariki
- c)Kredi/Avans sağlama
- d)Teknik yardım
- e)Alıcının makinalı hasat yapması
- f)Diğer
- .....
26. Alıcı firmalar ile yaptığınız üretim sözleşmesi kimler tarafından hazırlanmaktadır?
a)Alıcı firma b)Çiftçi c)Firma ve çiftçi
27. Sözleşmeli olarak ürettiğiniz ürünlerin satış fiyatı nasıl belirlenmektedir?
a)Firma ile anlaşarak
b)Firma kendi belirliyor

- c)Ürün miktarına göre
d)Belirlenen taban fiyata göre
- 28.** Sözleşmeli üretim yaptığınız firma ile anlaşma şekliniz nasıldır?
a)Satış zamanı oluşan piyasa bedeline göre alış satış koşulları konuşulur.
b)Firma üretim sürecindeki kararlarına karışmaz.
c)Pazarlama anlaşmasına ek olarak firma üretim için kaynak sağlar.
d)Firma fiyat, alım garantisi ve kaynak sağlamanın yanında üretim girdilerini ve üretim sürecindeki kararları kendi belirler.
- 29.** Geçmişte firmanın önerilerini uygulamanızdan kaynaklanan herhangi bir olumsuz durum ile karşılaştınız mı?
a)Evet b)Hayır
- 30.** Teknik ve nakdi sermayeniz yeterli olsa yine sözleşmeli tarım yapar mısınız?
a)Kesinlikle yapmam b)Yapmam c)Kararsızım d)Yaparım e)Kesinlikle yaparım
- 31.** Firmalarla yaptığınız sözleşmeleri detaylı bir şekilde okur musunuz?
a)Evet b)Hayır
- 32.** Sözleşme maddeleri sizin için kolay okunabilir ve anlaşılır düzeyde midir?
a)Evet b)Hayır
- 33.** Sözleşmenin bir nüshası size veriliyor mu?
a)Evet b)Hayır
- 34.** Sözleşmede belirtilen şartlara itiraz hakkınız var mı?
a)Evet b)Hayır
- 35.** Sizce mevcut sözleşme şartları çiftçilerin lehine midir?
a)Kesinlikle katılmıyorum b)Katılmıyorum c)Kararsızım d)Katılıyorum e)Kesinlikle katılıyorum
- 36.** Ürünlerinizi sattığınız firmalar ödemelerini nasıl yapıyor?
a)Peşin b)Taksitli c)Peşin+Taksitli
- 37.** Firmalardan ödemelerinizi almakta zorluk yaşıyor musunuz?
a)Evet b)Hayır
- 38.** Üretimle ilgili sorunlarınızda firmadan yardım alıyor musunuz?
a)Evet b)Hayır
- 39.** Üretim koşulları firma tarafından belirlendiğinde, tohum ve gübre gibi üretim girdileri üretim yapılan bölgeye göre uygun seçiliyor mu?
a)Evet b)Hayır
- 40.** Firma belirlediği üretim girdilerinde sonradan değişiklik yaptığından bu size olumsuz etkiler mi?
a)Kesinlikle katılmıyorum b)Katılmıyorum c)Kararsızım d)Katılıyorum e)Kesinlikle katılıyorum
- 41.** Firmanın belirlediği girdileri kullanarak üretim yapılırken ürün verimi seçilen girdiler sebebiyle düşük olduğunda firma ürün fiyatını lehinize yeniden düzenler mi?
a)Evet b)Hayır
- 42.** Ürün fiyatı belirlenirken üretim ve girdi koşullarına göre elde edilen verim gözetiliyor mu?

- a)Evet b)Hayır
43. Firmanın önerilerini uygulamadığınızda firmanın size herhangi bir yaptırımını oluyor mu?
a)Evet b)Hayır
44. Sizce firmalar sözleşmede belirtilen şartları yerine getiriyorlar mı?
a)Evet tamamen b)Kısmen c)Yapmıyorlar d)Kesinlikle yapmıyorlar
45. Üretim sözleşmesi yaptığınız bir ürün için satış zamanı cayma hakkınız var mıdır?
a)Evet b)Hayır
46. Üretim sözleşmesi yaptığınız bir ürün için satış zamanı firmanın cayma hakkı var mıdır?
a)Evet b)Hayır
47. Ürün satış zamanı geldiğinde firmanın ürününüzü satın almaması durumuyla karşılaştınız mı?
a)Evet b)Hayır
48. Sözleşmeli tarımdan beklediğiniz faydaları aldığınıza inanıyor musunuz?
a)Kesinlikle katılmıyorum b)Katılmıyorum c)Kararsızım d)Katılıyorum e)Kesinlikle katılıyorum
49. Sözleşmeli tarımdan elde ettiğiniz gelirden memnun musunuz?
a)Kesinlikle katılmıyorum b)Katılmıyorum c)Kararsızım d)Katılıyorum e)Kesinlikle katılıyorum
50. Firmanın önerdiği ambalajlama ve taşıma standartlarını sağlıyor musunuz?
a) Evet, kendi olanaklarımla sağlıyorum.
b) Hayır sağlayamıyorum.
c) Firmanın böyle bir beklentisi olmuyor.
d) Firma kendi belirlediği ambalaj ve taşıma koşullarını temin ediyor.
51. Sözleşmeli üretim yaptığınız firmaya ürün teslimini nasıl yapılmaktadır?
a) Ürünü firmanın alım yerine götürürüm.
b) Firma toplanan ürünü kendi araçlarıyla teslim alır.
c) Firma kendi hasat makineleriyle hasat yapar ve ürünü götürür.
52. Ürünü firmaya teslim aşamasında aşağıdaki durumlardan biri ile karşılaştığınız oldu mu?
Düşük verim sebebiyle fire fazla kesildi a)Evet b)Hayır
Firmanın seçtiği girdilerden dolayı düşen ürün kalitesi için fire kesildi a)Evet b)Hayır
Uygulamalarımın dolaylı düşen ürün kalitesi için fire kesildi a)Evet b)Hayır
Firma çeşitli sebeplerle ürünümü zamanında teslim almadı a)Evet b)Hayır
Ürünü sözleşmeye göre zamanında teslim edemedim a)Evet b)Hayır
53. Doludan, kuraklık, hastalık ve zararlılar gibi tehlikelerden dolayı oluşan ürün kayıplarında sorumluluk nasıl paylaşılıyor?
a) Zarar karşılıklı mutabakatla firma ile birlikte paylaşılıyor
b) Üretici olarak zarara uğruyorum
c) Firma zararımı karşılıyor
d) Zararımı yapmış olduğum tarım sigortası karşılıyor
54. Gelecek yıllarda sözleşmeli çiftçilik modelini sürdürmeyi düşünüyor musunuz?
a) Kesinlikle düşünmüyorum b) Düşünmüyorum c) Emin değilim d) Düşünüyorum e) Kesinlikle düşünüyorum

55. Sizce sözleşmeli tarımın avantajları ve dezavantajları nelerdir?

Sözleşmeli tarımın avantajları	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Ürünün alım garantisinin olması					
Fiyatı üretici ve alıcı tarafından beraber belirlenmesi					
Üretimin planlı yapılması					
Talebe yönelik çeşit seçimi					
Doğrudan talebe yönelik çeşit üretme					
Daha kaliteli ürün elde edilmesi					
Tohum, fide, gübre vb. girdi temininde kolaylık					
Firmanın üretim sürecinde teknik bilgi ve danışmanlık desteği sağlaması					
Ürünün hasat edilmesinde mekanizasyon ve taşıma kolaylığı					

Sözleşmeli tarımın dezavantajları	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Sözleşme maddelerinin alıcı firma tarafından belirlenmesi					
Fiyatı önceden belirlenen ürünün piyasa değerinin daha yüksek olması					
Fire kesilmesi					
Alicının belirlediği girdilerden kaynaklanan ürün kayıplarının ödemeye yansıtılması					
Ödemelerin peşin yapılmaması					
Sorunların çözümünde yasal işlemlerin uzun sürmesi					

56. Sözleşmelerin çiftçilerin lehine iyileştirilmesi ve sözleşmeli tarımın yaygınlaşması sizce nasıl sağlanabilir?

- Çiftçiler örgütlenerek sözleşmelerde söz sahibi olmalı
- Yasal mevzuatlarla her iki tarafın da hakları korunmalı
- Yapılan sözleşmeler denetlenerek
- Üretici birlikleri kurulmalı
- Çiftçi eğitimleri artırılmalı

57. Yürürlükte olan 'Sözleşmeli Tarımsal Ürün Yetiştiriciliği İle İlgili Usul ve Esaslar' Tebliği sizce gereksinimleri karşılıyor mu? Varsa hangi konularda eksiklikler giderilmelidir?

.....
.....
.....

58. Sözleşmeli üretim yapan bir çiftçi olarak Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan beklentileriniz nelerdir?

.....
.....

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Zuhâl ADALI
Doğum Yeri ve Tarihi :
Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Hacı Hatice Bayraktar (YDA) Lisesi (2003-2007)
Lisans : Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda
Mühendisliği (2008- 2013)
İlişkileri (2011- 2015) : Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma ve Endüstri
Yüksek Lisans : Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım
Ekonomisi Ana Bilim Dalı (2019 - 2022)

Çalıştığı Kurumlar

: Çorum Alaca İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü (2014-
2014)
Bursa Gıda ve Yem Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü
Müdürlüğü (2014-...)

İletişim (e-posta) :

Yayınları :

Turhan, Ş., Adalı,Z. 2021. Türkiye’de Sözleşmeli Tarımsal Üretim. 2.Uluslararası Hazar Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 10-11 Nisan 2021, Bakü.